

શ્રી રામારણ્ય માહાત્મ્યમ્.

ગુર્જર ભાષાંતર સમેતમ્.

(શ્રી રામવાહા તીર્થનું માહાત્મ્ય)

સાધુવર્ધ માહાત્માશ્રી ધર્મદાસજી
વિરચિત.

તુવાદક અને પ્રકાશક :

ડિ. કે. વૈ. મૂલચંદ્ર શર્મા

કચ્છ નારાયણ સુરેશ્વરવાલા
મુંબઈ

પ્રથમાવૃત્તિ

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૮૭.

ઈ. સ. ૧૯૪૧.

અંધ સ્વામીત્વના સર્વ હક્ક
અનુવાદકે પોતાને સ્વાધીન
રાખ્યા છે.

કિંમત દશ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય

[ગુજરાતી કૉપીરાઇટ વિભાગ]

અનુક્રમાંક ૨૨૮-૦૧ કિંમત ૦.૧૦૦

ગ્રંથનામ સ્ત્રીઓના અધિકાર

વર્ગીક ૧૨૪૩૦૮, ૨૨૬૪૩૭

શ્રી રામારણ્ય માહાત્મ્યમ્.
ગુર્જર ભાષાંતર સમેતમ્.
(શ્રી રામવાહા તીર્થનું માહાત્મ્ય)

સાધુવર્ચ મહાત્માશ્રી ધરમદાસજી
વિરચિત.

અનુવાદક અને પ્રકાશક :
પંડિત દેવદત્ત મૂલચંદ્ર શર્મા
કચ્છ નારાયણ સરોવરવાસી
મુંબઈ.

પ્રથમ પ્રવૃત્તિ

પ્રત ૧૦૦૦

સંવત ૧૯૬૭.

ઇ. સ. ૧૯૪૧.

ગ્રંથ સ્વામીત્વના સર્વ હક્ક
અનુવાદકે પોતાને સ્વાધીન
રાખ્યા છે.

કિંમત દશ આના.

મુદ્રણસ્થાન:
ગુપ્તન ભટ્ટી પ્રી. પ્રેસ
મોગલ લેન, માહીમ, મુંબઈ ૧૬.



ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૌપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૯૮૦



સને ૧૮૬૭ ના ૨૫ આક્ટ મુજબ રજીસ્ટર
કરાવેલ છે.



મુદ્રક :
કુંગરસિંહ હરિદાસ ઢગાધ
મોગલ લેન, માહીમ, મુંબઈ ૧૬.



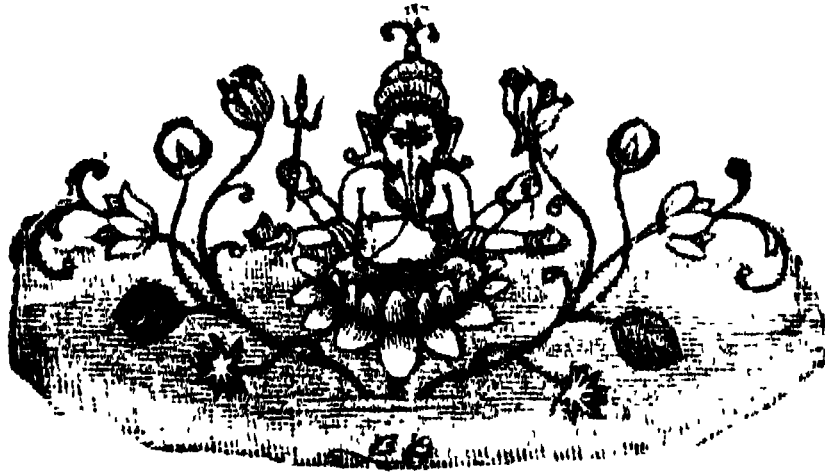
આ
શ્રી રામારણ્ય માહાત્મ્યનું પુસ્તક
મળવાના સ્થળો :

૧....પંડિત દેવદત્ત મૂલચન્દ્ર શર્મા
ભીમાણી ચોક
વીસુ પંડ્યાની રસ્તા,
માંડવી-૬૨૬.

૨....પંડિત મગનલાલ તથા
પંડિત મોહનલાલ દેવદત્ત શર્મા
વડગાદી
૫૮, ડીસોજા સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ નં. ૩.

ઉપલા સ્થળોએથી રોકડી કિંમતે તેમ વી. પી. થી
મલી શકશે.

॥ गजाननाय नमः ॥



सुमुख श्रैकदंतश्च कपिलो गजकर्णकः ।
लम्बोदरश्च विकटो विघ्ननाशो विनायकः ॥
धूम्रकेतु र्गणाध्यक्षो भालचन्द्रो गजाननः ।
द्वादशैतानि नामानि यः पठेच्छृणु यादपि ॥ १ ॥
विद्यारम्भे विवाहे च प्रवेशे निर्गमे तथा ।
संग्रामे संकटे चैव विघ्नस्तस्य न जायते ॥
शुक्लांबर धरं देवं शशिवर्णं चतुर्भुजम् ।
प्रसन्न वदनं ध्यायेत्सर्व विघ्नोपशान्तये ॥ २ ॥

શ્રી રામપંચાયતન.



શ્રી રામચંદ્રાય નમઃ :

“અર્પણ પત્રિકા”

રઘુકૂલનંદન જગદુધ્ધારક પતિત પાવન દીનજનના
પ્રતિપાલક લક્ષ્મજનોના મુક્તિદાતા સર્વ સૃષ્ટિનું પાલન
કરનારને નિયામક એવા શ્રી પરમાત્મા પરબ્રહ્મ શ્રી
સીતાપતિ, દશરથસુત પરમ પુનીત શ્રી રામચંદ્રજીના
પવિત્ર પાદારવિંદમાં આ શ્રીરામારણ્ય માહાત્મ્ય કે
જે પવિત્ર ભૂમિ; જેમના પાદપદ્મના સંચારથી પવિત્ર
થયેલ છે તેની ગાથારૂપ આ કથાનક સંબંધીનો આ
અલ્પ પ્રયાસ તે તેમનાજ પાદપદ્મમાં સમર્પણ કરું છું.

આપનો પાદપદ્માનુરાગી કિંકર,

વડગાદી,
૫૮, ડીસેઝા સ્ટ્રીટ,
મુંબઈ નં. ૩.

પંડિત દેવદત્ત મૂલચન્દ્ર શર્મા.

કચ્છ નારાયણ સરોવર વાલાના

શ્રી ચણોમાં સાષ્ટાંગ દંડવત
પ્રણામ.

॥ श्री सरस्वत्यै नमः ॥



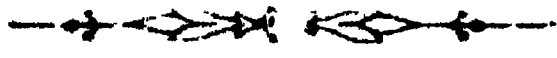
शुक्लां ब्रह्मविचार सार परमामाद्यां जगद्धापिनीम् ।
वीणा पुस्तक धारिणीमभयदां जाड्यान्धकारा पहाम् ॥
हस्ते स्फाटिक मालिकां विदधतीं पद्मासने संस्थिताम् ।
वंदेतां परमेश्वरीं भगवतीं बुद्धिप्रदां शारदाम् ॥ १ ॥

આ માહાત્મ્યના મૂળ સંસ્કૃતના રચયિતા.



કચ્છ નારાયણ સરોવર મધ્યેની ચાર સંપ્રદાયની જગ્યાના
વૈકુંઠવાસી મહાનશ્રી સાધુવર્ય
માહાત્મા શ્રી ધર્મદાસજી ભરથદાસજી.

* શ્રાદ્ધાંજલિ.



વેદ વેદાંત પારાંગત સચ્ચાત્ર સંપન્ન રામાનુજ
સંપ્રદાયની કચ્છ નારાયણસરોવર મધ્યેની વૈષ્ણવી
ચાર સંપ્રદાયની જાગીરના મહંતશ્રી તે શ્રી વિષ્ણુ
ધામના અવિચળ પદને પ્રાપ્ત થયેલ પ્રખર વિદ્વાન
પ્રાતઃસ્મરણીય સાધુવર્ય પૂજ્યપાદ મહાત્માશ્રી
ધર્મદાસજી ભરથદાસજીના સ્વર્ગીય આત્માના
પાદપંકજમાં

હું ! દેવમૂર્તિ ઉન્નત આત્મા ! આપનો જ્યારે આ
અસાર સંસારમાં મનુષ્ય વ્યક્તિ તરીકે પ્રાદુર્ભાવ હતો, તે
સમયે પણ આપ સાંસારિક જાળનો પરિત્યાગ કરી વૈરાગ્ય
ધારણ કરી જે પવિત્રધામ શ્રી નારાયણ સરોવર તીર્થ
તે વિષે રાજર્ષિ પ્રાચીન બહિર્નાં પુત્રો દશ પ્રચેતાઓએ
જ્યાં દશ હજાર વર્ષ પર્યંત ઉચ્ચ તપશ્ચર્યા કરી પ્રભુના
સારૂપ્યને પ્રાપ્ત થયા, તે પુનીત તીર્થસ્થળમાં આપ કુટુંબ
પરિત્યાગ કરી; આ ચાર સંપ્રદાયની જગ્યામાં રહ્યા ને જ્યાં
શ્રીરામચંદ્રજીની સેવા અને ઈશ્વર ભજન કરતા.

એ સમયે આપ અને હું એકજ સંસ્કૃત પાઠશાળામાં
ને એકજ ગુરૂ પાસે સંસ્કૃતનું અધ્યયન કરતા ત્યારથી

* સાધુવર્ય મહાત્માશ્રી ધર્મદાસજી વિદ્યમાન હોતે તો “શ્રાદ્ધાંજલિ”
લખતે; પણ તેઓ વૈકુંઠવાસી થઈ ગયા છે. માટે “શ્રાદ્ધાંજલિ”
શબ્દ પ્રયોગ કરેલ છે.

આપની અમી દૃષ્ટિનો લોકતા આ કિંકર જેના પ્રત્યે
 આપનો અતુલ નિખાલસ પ્રેમ અને બ્રાતૃભાવ રહેતો હોતો
 અને તે મમતા આપ મહારા પ્રત્યે જીવનપર્યંત જેના તે
 રૂપે અખંડિત રાખી રહ્યા હતા. તે અસીમ પ્રેમના યોગે
 આપશ્રીએ “શ્રી રામારણ્ય માહાત્મ્ય” સંસ્કૃતમાં તૈયાર કરેલ
 તેનો અનુવાદ કરી પ્રસિદ્ધ કરવા; તેમ તેપરનો સર્વાધિકાર
 લોગવવા મને સત્તા આપેલ. આ આપના મહારાપરના થયેલ
 આભાર માટે હું આ જન્મ તેમજ ભવિષ્યના થતા જન્મમાં
 પણ ઋણી છું. તે અદા કરવા મહારી કંઈ તાકાદજ નથી.
 પરંતુ આપનીજ કૃતિ કે જેને આપની આજ્ઞાનુસાર પ્રસિદ્ધિમાં
 મૂકું છું. તેમાં આપનું નામ અમર રાખી આ “શ્રાદ્ધાંજલિ”
 સમર્પું છું. જે સ્વર્ગમાં સ્વીકારી લેશે. અને દેવરૂપે રહેલ
 હે ! પુણ્યાત્મન, આ માયિક જીવઉપર આશીર્વાદ વરસાવશે.

મોહમયી-વસંતપંચમી,
 સંવત્ ૧૯૬૭.
 ૫૮, ડીસોઝા સ્ટ્રીટ,
 મુંબઈ નં. ૩.

હું છું ચણુરંજ કિંકર,
 પંડિત દેવદત્ત મૂલચન્દ્ર શર્મા
 ના સાષ્ટાંગ દંડવત્ પ્રણામ.



આ પુસ્તકના અનુવાદક.



પંડિત દેવદત્ત મૂક્તચંદ્ર શર્મા.

કચ્છ નારાયણ સરોવર નિવાસી

જન્મ સંવત ૧૯૩૧ ચૈત્ર વદ ૧૩ સોમવાર.

પ્રસ્તાવના.

આવા પવિત્ર તીર્થસ્થળના માહાત્મ્ય ગ્રંથોને માટે પ્રસ્તાવનાની કંઈ જરૂર ન હોવી જોઈએ છતાં શિષ્ટાચાર મુજબ તથા મૂળ માહાત્મ્યના રચનાર તથા અનુવાદક અને પ્રકાશકને કંઈ સ્થિતિએ કાર્ય કરી પ્રકાશનમાં મૂકવું પડ્યું છે. તે સંબંધે ચત્કિચિત્ત જો કંઈ નિવેદન કરવામાં આવે તો અસ્થાને નહિજ ગણાય. એમ ધારીને આ પ્રસ્તાવનાનું આલેખન કરવું પડ્યું છે.

જો કે પ્રસ્તાવના તો દરેક ગ્રંથ સાથે હોવીજ જોઈએ. કારણ કે ગ્રંથ ગુંથનનો આશય ને લેખકની આંતરોર્મિઓનો સંક્ષેપ થવો આવશ્યક છે. કેટલેક ઠેકાણે તેવું દર્શન ન થતાં પ્રસ્તાવના કંઈ અન્ય સ્વરૂપે પણ દૃષ્યમાન થાય છે. જેને લઈનેજ અમોએ ઉપર એ શબ્દ પ્રયોગ કર્યો છે કે:- “શિષ્ટાચારને લઈને” પણ ખરું તો પ્રસ્તાવનાવિના કોઈપણ ગ્રંથના રહસ્યને સમજવા શરૂથી વાંચક ગુંચવાય છે. તેમ ન થાય માટેજ પ્રસ્તાવનાની જરૂર હોવીજ ઘટે છે. તદનુસાર આ પ્રસ્તાવના છે.

જે પવિત્ર અને પુણ્ય ભૂમિ રામારણ્યનું આ માહાત્મ્ય સનાતન ધર્મપ્રાણ શ્રદ્ધાળુ જનતા સમક્ષ મૂકવામાં આવે છે અને જે પવિત્ર સ્થળમાં કંઈ કંઈ ધાર્મિક ક્રિયાઓ કરવાની ફલશ્રુતિ જેણે કરીને પ્રાપ્ત થાય છે. ને ઐહિક તથા પારમાર્થિક ઇખ્સિતતાઓને પહોંચાય છે તે પવિત્ર સ્થળ કચ્છ દેશાન્તર્ગત અબડાસા અને ગરડા તાલુકાની મધ્યે એટલે તે તે તાલુકાની ત્યાં પુરી થતી સરહદ પર છે.

આર્યાવર્તની પુનીત ભૂમિપર અનેકાનેક પવિત્ર તીર્થ સ્થળો છે કે જ્યાં સ્નાન, દાન અને શાસ્ત્રમાં બતાવેલ વિધિએ સત્કર્મ કરવાથી મનુષ્ય જન્મના કાચિક, વાચિક અને માનસિક દોષોનું નિવારણ પવિત્ર તીર્થસ્થળોમાં જવાથી થાય છે, તે પૈકી કચ્છ ભૂમિમાં સિંધુ સાગરના સંગમ તટપર પવિત્ર તીર્થસ્થળ શ્રી નારાયણ સરોવર છે કે જેનું માહાત્મ્ય ભાગવતાદિ પવિત્ર પુરાણ ગ્રંથોમાં વર્ણવાયેલ છે. જ્યાં રાજર્ષિ પ્રાચીન બહિષ રાજના પુત્રો દશ પ્રયેતાઓએ દશ હજાર વર્ષપર્યંત ઉગ્ર તપશ્ચર્યા કરેલ છે. અને આ ભારત વર્ષના પવિત્ર મનાતા ચાર સરોવરોમાંનું (૧ માનસરોવર, ૨ બિંદુ સરોવર, ૩ પંપા સરોવર, ૪ નારાયણ સરોવર) આ નંબર ચારવાળું પવિત્ર ધામ છે જેની સીમા એટલે મર્યાદા કિંવા વિસ્તારનું પ્રમાણ પુરાણ ગ્રંથોમાં ચાર યોજનના વિસ્તારમાં વર્ણવાયેલ છે. તેની હદમાં આ રામાણ્ય (રામવાડા) તીર્થ છે. પુરાતન કાળમાં અહીં ગાઢ વન હતું. જેને પવિત્ર તીર્થસ્થળ તરીકે ઈશ્વરાવતાર શ્રીરામચંદ્રજીએ પ્રસિદ્ધિમાં મૂકેલ છે. તે વિષે એવું કથાનક છે કે શ્રીમદ્ ભગવદાવતાર પુરાણ પુરૂષોત્તમ રઘુકૃણ ભૂષણ અયોધ્યાધિપતિ શ્રીરામચંદ્રજી જે વખતે યુવરાજપદે હતા તે વખતે તીર્થસ્વરૂપ અપરમાતુશ્રી કૈકેયીના વચનનું પાલન કરવા જ્યારે ચૌદ વર્ષની વનયાત્રાએ વિચર્યા છે તે સમયે અનેકાનેક તીર્થસ્થળોમાં પર્યટન કરતા થકા ભગવાન શ્રીરામચંદ્રજી ભારત વર્ષના પશ્ચિમોત્તર પ્રદેશમાં સિંધુ સાગરના સંગમ તટપર આવેલ શ્રી પરમપુનીત પુરાણ પ્રસિદ્ધ તીર્થધામ શ્રી નારાયણ સરોવર તીર્થની યાત્રાર્થે પધારતાં એ ક્ષેત્રના સમીપમાં તીર્થ મર્યાદાની અંદર એક સુરમ્ય ગાઢ

અરણ્ય હતું તેમાં આશ્રમ રાખી રહેલા. જે સ્થળ ભગ-
વદાવતાર શ્રીરામચંદ્રજીની પાદરજથી પવિત્ર કરાતાં-ત્યારથી
તે ભૂમિ પવિત્ર થતાં તેમાં કેટલીક દૈવી વિભૂતિઓ (શક્તિઓ)
આરોપણ કરતા ગયા તેથીજ એ ભૂમિ પવિત્ર તીર્થસ્થળ
તરીકે મનાય છે. તે આ રામારણ્ય વર્ત્તમાન સમયમાં કેટ-
લાક સુસંસ્કારોની ન્યૂનતા થતાં-પ્રજામાં ભાષા સંસ્કારીત્વની
ઉણપને લીધે કચ્છી ભાષામાં હવેતે સ્થળ “ રામવાડા ” ના
નામથી ઓળખાય છે.

આ નારાયણ સરોવરની યાત્રા કર્યા પછી અને રામારણ્ય-
માંથી વિદાય થયા પછી નાસીક પંચવટીમાં ભગવાન્ શ્રીરામ-
ચંદ્રજીનું સ્થિત થવું માની શકાય. તે એમ કે પંચવટી-
માંથી જગત જનની શ્રીસીતાજીનું હરણ થયાનું પ્રસિદ્ધ છે.
અને ત્યાર પછી તેમની વનયાત્રાની અવધિ હોવાનું રામા-
યણથી જણાય છે.

આ પવિત્ર તીર્થસ્થળ (રામારણ્ય-રામવાડા) માં સના-
તન ધર્મપ્રાણ જનતા પોતાની કઈ કઈ ધાર્મિક ક્રિયાઓ
કરી શકે છે અને તેથી તેમને શું ફળીતાર્થ પ્રાપ્ત થાય
છે ? એ જાણવા સર્વ જનતાને ઇચ્છા હોયજ. તે જાણવા
તેના માહાત્મ્ય માટે એ ઘટના છે કે પૂર્વે ઋષિ મુનીઓએ
શાસ્ત્ર શ્રવણો અને તીર્થ માહાત્મ્યના શ્રવણોને અંગે એક
સમયે પૂજ્યભાવથી ગુરૂ સમીપે શિષ્યે જે તીર્થ રામારણ્યનું
માહાત્મ્ય જાણવાની અપેક્ષાએ પ્રશ્ન કરેલ અને ગુરૂશ્રીએ
જેનું વર્ણન કરી સંભળાવેલ તેનું આ પુસ્તક રૂપે વર્ણન
સનાતન ધર્મપ્રિય વૈજ્ઞાન જનતાને નિવેદન થવા ગુર્જર
અનુવાદ સાથે હું અનુવાદક અને પ્રકાશક રજુ કરું છું.

આવું માહાત્મ્ય જાણવા વૈષ્ણવ જનતાને ઇચ્છા હોયજ, અને તે વર્તમાન સમયમાં જાણવાની તો જરૂર. તે પરથી રામવાડાનું માહાત્મ્ય તૈયાર થયેલું ને છપાયેલું હોય તો આ જમાનામાં ઉચિત ગણાય એવી ઉર્મિ કચ્છ નારાયણ સરોવરની રામાનુજ સંપ્રદાયની વૈષ્ણવી ચાર સંપ્રદાયની જગ્યાના મહાંતશ્રી સાધુવર્ય પૂજ્યપાદ મહાત્માશ્રી ધરમદાસજી ભરથદાસજી કે જેઓ સંસ્કૃત વિદ્યાના પ્રખર વિદ્વાન હતા તેમના અંતઃકરણમાં ઉદ્ભવી. જેપરથી અતિપરિશ્રમ કરી તેમણે આ માહાત્મ્ય સંસ્કૃત ભાષામાં સ્વકૃતિથી કાવ્યમાં રચેલ. જે ઉક્ત મૂળ માહાત્મ્ય છેલ્લામાં છેલ્લા જ્યારે પોતાની જાગીરના કાર્યાવસાત્ મુંબઈ પધારેલ ત્યારે તેમની સાથે હોતાં તેમણે પોતે પોતાની પંચભૂતિક શરીરની વિદ્યમાન સ્થિતિમાં સ્વહસ્તે મને અનુવાદ કરી પ્રકાશ કરવાની અને તેપરના સર્વાધિકારની સત્તા ભોગવવાની આજ્ઞા સાથે પ્રેમને આદર સહિત સોંપેલ.

મહાત્મા શ્રી ધરમદાસજી મુંબઈ પધાર્યા જે વખતે હું અનુવાદક યોગક્ષેમના લીધે અહીં મોહમયી નગરીમાં વસવસાટ કરી રહેલ હોતાં તેઓશ્રી જ્યારે જ્યારે અહીં પધારતા ત્યારે ત્યારે તેમને હું અહોનીશ મલતો સખળ તેઓશ્રી અને હું આ મહાત્મ્યનો અનુવાદક અને પ્રકાશક અમો જાને એકજ ગામના રહીશ હોઈને શ્રી નારાયણ સરોવરમાં અમારું રહેવું હતું. જે વખતે કોચીન નિવાસી યદુવંશી ભાટીઆ સ્વર્ગસ્થ શેઠ દેવજી ભીમજી તરફથી ત્યાં સંસ્કૃત પાઠશાળા સ્થાપવામાં આવેલ હતી તે પાઠશાળાના અધ્યાપક જામનગર નિવાસી પ્રજ્ઞોદારનાગર બ્રાહ્મણ વેદમૂર્તિ શાસ્ત્રીજી શ્રીમૂલશંકર દયારામ હતા તે વખતે મારી

વિદ્યાર્થી અવસ્થા હતી અને મહાત્માશ્રી ધરમદાસજી યૌવના-
વસ્થામાં હતા. અમો જાને તે અધ્યાપક પાસે ભણતા સાધુ-
વર ધરમદાસજી સિદ્ધાંત કૌમુદી ભણતા અને હું તે વખતે
માર્ગોપદેશીકાદિ સંસ્કૃતનું પ્રાથમીક શિક્ષણ મેળવતો. પણ
અમો જાને એકજ ગુરૂશ્રી પાસે સમકાલીન ભણેલા જેથી
ગુરૂભાઈ થાતા. એ સંયોગોને લઈને તેઓ મને બ્રાતૃ તરીકે
ચાહતા હતા.

બાદ કેટલાક સમય પછી હું મુંબઈ યોગક્ષેમ માટે
વસવસાટ કરીને રહ્યો અને તેઓ કાર્યાવસાત્ જ્યારે જ્યારે
મુંબઈ પધારતા ત્યારે ત્યારે મારું અને તેમનું મલબું સદૈવ
ગાઠ સંબંધ જેવું રહેતું. એટલે છેલ્લામાં છેલ્લા જ્યારે તેઓ
અહીં પધારેલા ત્યારે આ માહાત્મ્યનું પુસ્તક તમના સાથે
હતું. તે સંબંધી વાતચિત થતાં તેમણે એવી ઇચ્છા જતાવી
કે હે બંધુ ! (મને સંબોધીને કહ્યું.) આ માહાત્મ્ય પ્રસિદ્ધ
થાય એવી મહારી ઇચ્છા છે. પરન્તુ કેટલાક કારણોને લઈને
મારી જાતે; તેમ કરવા હું ખુશી નથી જ્યારે તમો મારા
ગુરૂભાઈ થાઓ માટે આ કૃપાપ્રસાદી તમને સોંપું છું અને
તે પરની સર્વ પ્રકારની સત્તા હું તમને આપું છું. હવે
મારો કોઈ પ્રકારનો હુકમ કિંવા દબલગીરી તેને અંગે નથી.
તમો તમારી સગવડે તેનો ગુજરાતી અનુવાદ કરીને (સખખ
તમો ગુજરાતી ભાષાના લેખક છે એમ હું જાણું છું. તે
એવી રીતે કે પૂજ્યપાદ આપણા ગુરૂશ્રી શાસ્ત્રીજી મૂલશંકર
દયારામ વેદધર્મ સભા તરફથી યોગવસીષ્ઠ રામાયણનું ગુજ-
રાતી ભાષાંતર કરતા ત્યારે તેમના હાથ નીચે તમો લેખક
તરીકે કામ કરતા તે હું જાણું છું. માટે.) આ માહાત્મ્ય
છપાવી મારી ઇચ્છા પૂર્ણ કરશો અને તેમાંથી જે કંઈ
પ્રાપ્ત થાય. તેનો ઉપયોગ પણ તમે કરશો. એમ હું પ્રેમ

પૂર્વક કહું છું. એવી રીતે આ રામારણ્ય માહાત્મ્ય પ્રાપ્ત થયેલ છે. ને મેં તેનો ગુજરાતીમાં અનુવાદ કર્યો છે.

બાદ મહાત્માશ્રી ધરમદાસજી સ્વકાર્ય સિદ્ધ કરી પાછા સ્વદેશ ગયા ને કેટલીક મુદત બાદ તેઓ વૈકુંઠવાસી થયા ત્યાં લગી આ પુસ્તક પ્રસિદ્ધીમાં આણી શકાયો નહિ સળળ હું પોતે મારી સાંસારીક પ્રવૃત્તિઓમાં ગુંથાયલો રહીને કેટલીક અનિવાર્ય અડચણોના યોગે તેમની હયાતીમાં પ્રકાશીત કરવા અવકાશ મેળવી શક્યો નહિ. જે માટે દીલગીર છું. કારણ માહાત્મ્ય તો શું ! પણ મારા સ્વકૃતિના લેખો તે પણ હજી સુધી પ્રસિદ્ધિમાં મૂકી શક્યો નથી જેનું લીખ્ત (૫૩) પૃષ્ઠ ઉપર આપેલ છે તેથી જણાશે.

ખુશી થવા જેવું એ છે કે :- તે પૂજ્યપાદ પ્રાતઃસ્મરણીય વૈકુંઠવાસી મહાત્માશ્રી ધરમદાસજીની આજ્ઞાનો અમલ કરવા પ્રભુએ હાલ મને જે સમય આપેલ છે તેથી મુદિત થઈ પ્રકાશક રૂપે તેમના પરમપદને પ્રાપ્ત થયેલ પવિત્રાત્માને શ્રાધ્ધાંજલી સમર્પું છું.

જેમ મહાત્માશ્રી ધરમદાસજીની ઈચ્છા આ માહાત્મ્ય મુદ્રિત થયેલ જોવાની હતી તેમજ તેવી ઉત્કટ ઈચ્છા આ રામવાડાની જાગીરના સ્વર્ગીય મહંતશ્રી પૂજ્યપાદ સાધુવર્ય રામરતનદાસજીની પણ હતી. છતાં દૈવયોગથી તેઓ જાંનેની હયાતીમાં મારાથી આ માહાત્મ્ય પ્રસિધ્ધિમાં મૂકાઈ તેમની ઈચ્છા પરિપૂર્ણ થઈ શકી નહિ. પણ તે પવિત્રાત્માઓની જે ઈચ્છા હતી તે હું મારી હયાતીમાં પ્રસિધ્ધિમાં મૂકી તે જાંને મહાત્માઓના આશયને સિધ્ધ કરવા ભાગ્યશાળી નીવડયો છું. જેથી તેમના દૈવી આત્માઓ આશીર્વાદરૂપ નીવડો એમ હું અનુવાદક યાચું છું.

જ્યારે હાલ.

આ પ્રથમાવૃત્તિ પ્રસિધ્ધ કરાવવા મુંબઈ માંડવી મેવા બજારમાં શેઠ કુંવરજી ડુંગરશી કંપનીના ભાગીદાર તે કચ્છ અકરીના રહીશ રઘુવંશીય શેઠશ્રી કરમસીભાઈ ઉદ્દે વેલજી દેવજી મેવાવાળાએ મદદ કરવાથી તેમના ઉદાર આશ્રયથી આ પુસ્તક બાહ્યાર પાડવાનો સુયોગ પ્રાપ્ત થયેલ છે. જેથી તે પ્રસિધ્ધિનું માન તેમને ઘટે છે

આ માહાત્મ્યના મૂળપાઠમાં કેટલીક શુદ્ધાશુદ્ધતા જોઈ દેવા મારા પરમ સ્નેહી મિત્રો કચ્છડોણુ નિવાસી સંસ્કૃત મનિષી, વ્યાખ્યાન ભૂષણુ. દર્શન કેશરી, વેદાન્ત ભૂષણુ પંડિત મોતી-રામ વેલજી તથા ખંભાળીઆ નિવાસી અલંકાર ભૂષણુ, વ્યાખ્યાન વાચસ્પતિ, દૈવજ્ઞ વિશારદ, જ્યોતિષ રત્ન પંડિ-તજી ધનંજય મુરારિ પાંધી એઓએ જે અમી દૃષ્ટી કરેલ છે તે માટે તેમનો હું અંતઃકર્ણપૂર્વક આભાર માનું છું.

આ પુસ્તક સરળતાથી છાપી આપવા તેમજ તેપર ખાસ દેખરેખ રાખવા નૂતન ભટ્ટી પ્રેસના માલેક ડુંગરશી હરિદાસ ઢગાઈએ જે પરિશ્રમ લીધેલ છે તે માટે તેમનો આભાર માનવામાં આવે છે.

વસંત પંચમી સં. ૧૯૯૭
વડગાદી શેઠ કાનજી જાદવ-
જીનો મડમવાળો માળો,
૫૮, ડીસેઝા રટ્ટીટ,
મુંબઈ નં. ૩.

લી. ગુણીજનોનો સેવક
અનુવાદક,

પંડિત દેવદત્ત મૂલચંદ્ર શર્મા.
કચ્છ નારાયણ સરોવર વાળા.

આ પુસ્તકના આશ્રયદાતા.



ઉદ્ધારચરિત સ્થુવંશી લોકાણુ
શ્રીયુત શેઠ વેલજી દેવજી મેવાવાલા
કચ્છ અકરી નિવાસી
જન્મ સંવત ૧૯૩૫.

આભાર દર્શન.

લૌહર કુલાવતંસ, રઘુકૂલભૂષણ, સ્વધર્મ પરાયણ,
શ્રીયુત માનનીય શેઠશ્રી કરમસી ભાઈ ઉર્ફે વેલજી
દેવજી મુંબઈ માંડવી મેવા બબરના જનરલ વેપારી
શેઠ કુંવરજી ડુંગરશી કંપનીના જુના ભાગીદાર
અને તે કચ્છ અકરીના રહીશ.

શેઠશ્રી !

શ્રીરામારણ્ય તીર્થ અને આપનું ગામ માત્ર દોઢ બે
માઈલના અંતરે હોઈને એજ પવિત્ર ભૂમિ તેજ આપની
જન્મભૂમિ છે. કે જે જન્મભૂમિના પવિત્ર માહાત્મ્યની
પ્રસિધ્ધિ માટે આપને સદ્ભાવ હોય. એ માટે કોઈને કંઈ
બીજી રીતે કથન કરવા સ્થાનજ નથી. કારણ જન્મભૂમિ માટે
સૌને પક્ષપાત હોયજ. પણ આતો પવિત્ર તીર્થ સ્થળ માટે
જે પુરાતન કથાનકો છે તે જનસમાજ સમક્ષ પ્રસિદ્ધિમાં
મૂકવા એ આપણો ધર્મ છે. તેવી ઉત્કટ ભાવના આપના
અંતઃકરણમાં હોતાં. એ રામારણ્ય (રામવાડા) તીર્થનું
માહાત્મ્ય મારા પાસે તૈયાર છે. એવું આપના જાણવામાં
આવતાં આપે મને બોલાવી તે સત્વર પ્રસિધ્ધ કરવા અને
તે માટે બનતી મદદ કરવા ઇચ્છા બતાવી યોગ્ય મદદ કરી
જેને લઈને આ માહાત્મ્ય હું પ્રસિદ્ધિમાં મૂકી શક્યો છું.
એ પ્રસિધ્ધિમાં ભાવવાનું માન આપશ્રીને ઘટે છે. અને
આપે જે મદદ કરી છે. તે માટે આપનો આભારી છું.
તેથી આ આભારદર્શન વાંચકો સમક્ષ રજુ કરું છું.

વડગાદી
૫૮, ડીસોઝા રોડ,
મુંબઈ નં. ૩.

પંડિત દેવદત્ત મુલચન્દ્ર શર્મા.

કચ્છ નારાયણ સરોવરવાલાના
શુભાશીર્વાદ.

આશ્રયદાતાના જીવનની આછી ઝાંખી.

નામ — કરમસી ઉફે' વેલજીભાઇ દેવજી.

સાતે — રઘુવંશીય લોહાણા.

તુખે — ચંદે આદુપોત્રા વીરાણી.

જન્મ — વિક્રમ સંવત્ ૧૯૪૫.

જન્મભૂમિ— કચ્છ અકરી.

આ ગામ કચ્છ દેશના પશ્ચિમ દરિયા કિનારાપર છે. તે ગરડા તાલુકા અને અખડાસા તાલુકાની વચ્ચે છે. તે તે રામારણ્ય તીર્થ (રામવાડા) થી આથમણી દિશાએ બે માઇલપર છે.

ધંધો — લાંબા વખતથી હાલ સુધી સુકા મેવાના વેપારી તરીકે છે. અને શેઠ કુંવરજીભાઇ કુંગરશીના નામની કંપની ચાલે છે; જેમાં તેઓ ભાગીદાર છે. એ કંપનીમાં ત્રણ ભાગીદાર છે.

૧ — કરમસી ઉફે' વેલજીભાઇ દેવજી.

૨ — શિવજીભાઇ કુંવરજી કુંગરશી મંગવાણાવાલા.

૩ — શા. જીવરાજ નાંયા કચ્છીદશા ઓશવાળ વાણીઆ હાલે જામનગર તાપાના ગામ રંગપુરના તેઓ રહીશ છે.

કચ્છ અકરીમાંથી ધંધા માટે પ્રથમ કરમસી ઉફે' વેલજીભાઇના દાદા ઉમરશીભાઇ લાલજી સંવત્ ૧૯૨૦ ની સાલમાં મુંબઇ આવ્યા. અને તેઓ કચ્છ લખપતના રહીશ શેઠ ઉમરશી લધાના નામની પેઢી ચાલતી; જે પેઢી મલબારી માલનો વેપાર ચલાવતી; તેમાં જોડાયા. તે પેઢીમાં ઉમરશીના શાળા શેઠ કાનજી ભાગીદાર હતા. તેની વગથી એ પેઢીમાં જોડાયા.

ઉમરશીભાઈ સહકુટુંબ મુંબઈ આવેલ જ્યારે તેમની સાથે વેલ્લજી-ભાઈના પીતા દેવજીભાઈ પણ સાથે આવેલ તે દેવજીભાઈ યુવા-વસ્થામાં હતા. તેઓ અહીં આવ્યા પછી કામ પુરતું થોડુંક ગુજરાતી ભણ્યા અને પેઢીમાં જોડાયા જ્યાં હિસાબ, કાતાબ અને નામાનું કામ સારી રીતે અનુભવ સહિત શીખ્યા એ રીતે ધંધો કરતાં તેમને અહીં મુંબઈમાં અનુકૂળતા ન જણાતાં. ઉમરશીભાઈ પાછા સહકુટુંબ સંવત્ ૧૯૩૫ ની સાલમાં પોતાના વતન અકરીમાં વલી આવ્યા. અને ત્યાં ધીની વેપાર કરવા માંડ્યો. સમય તે વખતે ધીના ભાવ કચ્છી મણુ ૧ એકની કારી ૧૫ થી ૨૦ નો હતો. એટલે કડ પ્રગણના તથા ગરડા તાલુકાના વાંઢીઆર ફકીરાણી જતલોકા પાસેથી ધી ભરતા એટલે વેચાતો લેતા. અને પોતા પાસે પુરતો જથ્થો એકત્ર (સંગ્રહ) થયે. શહેરોમાં વેચવા લઈ જતા તેમ કેટલાક વણતો આવીને પણ લઈ જતા. એ ધીના વેપાર ઉપરાંત તેઓ ખેતીનો ધંધો પણ કરતા.

ઉમરશી ભાઈને બે બહેનો હતી, ભાઈ નહતા પણ કુટુંબમાં બીજા કાકાઈ ભાઈ સુંદરજી તથા ખેરાજ હતા. તેમના પીતાનું નામ મુલજી હતું.

આ વેલ્લજી ભાઈના દાદાનું નામ ઉમરશી તેમને બે દીકરા હતા.

૧ દેવજી.

૨ જેઠાભાઈ.

દેવજી ગોએલામાંથી ઠકર લક્ષ્મીદાસ વાલજીને ત્યાંથી તેમની બહેન વીરજાઈ વેરે પરણાવેલ. લક્ષ્મીદાસ ગોએલામાં પટેલ કહેવાતા.

જેઠાભાઈને ભાડરામાંથી ઠકર ગાંગજી દામજીને ત્યાંથી પરણાવેલ.

દેવજી ભાઈને વીરજાઈના ઉદરેથી છ દીકરા થયા. તેમાંથી પ્રથમના બે નાનપણમાં ગુજરી ગયા. ત્યાર બાદ સંવત્ ૧૯૩૫ માં કરમસી ઉફે વેલ્લજી ભાઈનો જન્મ થયો. ત્યાર પછી ચોથા નંબર ના હંસરાજ અને પાંચમા નંબરના નારાણજી તથા છઠ્ઠા નંબરના વીરજી ઉફે અયુભાઈ જન્મ્યા. તેમાંથી ચોથા નંબરના અને પાંચમા

નંબરના તે પણ ગુજરી ગયા. બાકી હવે જે જાણુ હયાત છે. તે ત્રીજા નંબરના વેલજીભાઈ અને છઠ્ઠા નંબરના અચુભાઈ હયાત છે.

એ ભાઈઓ ઉપરાંત જે બહેનો થઈ જેમાં મોટા આણુદયાઈ અને નાનાં મીડાંબાઈ.

આણુદયાઈ લખપતના ઠકર મેઘજી કરમસી વેરે પરણાવેલ હતા. તે બાઈ સાંસારીક જીંદગી ગુજાર્યા બાદ પતિસહિત નિર્વંશ ગુજરી ગયા.

બીજી બહેન મીડાંબાઈ તેઓને સાંધાણુના ઠકર ધનજી ગોવિંદજી વેરે પરણાવેલ. એ ધરવાસમાં બાઈને એક પુત્રી થયેલ. ચાર વરસ બાદ મીડાંબાઈના પતિ ગુજરી ગયા. મીડાંબાઈ વિધવા સ્થિતિમાં છે. હાલે મીડાંબાઈની ઉંમર વરસ ૪૮ ની છે. તેઓ બહેનલાં છે. સુંદર જ્ઞાન ધરાવે છે તેઓ વેદાન્તના અભ્યાસી હોઈને તેનું પઠન પાઠન કરે જાય છે. પણ જાહેરમાં તેઓ દંભ ધારણુ કરી પોતાને વેદાન્ત જ્ઞાની હોવા બતાવતા નથી, આત્માનંદમાં મગ્ન છે.

વેલજીભાઈના કાકા જેઠાભાઈ તેને જે દીકરા. આસુભાઈ તથા લધુભાઈ એ લધુભાઈ મુંબઈમધ્યે સીટના દલાલ છે.

કરમસી ઉદ્દે' વેલજીના પ્રથમ લગ્ન સંવત્ ૧૯૪૭ ની સાલમાં અકરીના ઠકર જેઠાભાઈ કાનજી રવાઈની નાની દીકરી કુંવરબાઈ વેરે થયા. જેમના ઉદરથી ત્રણ છોકરા અને છ છોકરીઓ થઈ. જેમાંથી એક દીકરો અને એક દીકરી હયાત છે.

દીકરી નામે લક્ષ્મીબાઈ જે મોટી વમોટીના શેઠ પેરાજી હરિ-રામના પુત્ર વિઠ્ઠલદાસ ઉદ્દે' રામજીભાઈ વેરે પરણાવેલ જેમનો ધર-વાસ થોડોજ વખત રહ્યો. અને રામજીભાઈ નાની ઉંમરમાંજ ગુજરી ગયા. એટલે લક્ષ્મીબાઈ બાળ વિધવા છે. જે હયાત છે.

એવી રીતે કુંવરબાઈના ઉદરથી થયેલ સંતતિમાંથી બીજા જીવ-ગત થઈ ગયા. તે કુંવરબાઈ પોતે પણ સંવત્ ૧૯૭૫ માં ગુજરી ગયા.

કુંવરબાઈથી ઉત્પન્ન થયેલ પુત્ર વિશનજી ઉદ્દે' બાબુભાઈને ગદના ઠકર દયાળ કરસનદાસ પ્રાગજીને ત્યાંથી પરણાવેલ.

શેઠ કરમસી ઉદ્દે' વેલજીભાઈના બીજી વખતના લગ્ન સંવત ૧૯૭૭ માં કાઠારાના ગુગરીઆ ઠકર ગતનશી અરજાજીના પુત્રી લીલબાઈ વેરે થયા છે. લીલબાઈ શાંત અને મીઠનસાર સ્વભાવના ગૃહીણી છે.

લીલબાઈના ઉદ્દે'થી આઠ દીકરા અને બે દીકરી થઈ તેમાંથી ચાર દીકરા અને બે દીકરી વિદ્યમાન છે.

આ જીવન ચરિત્ર સં. ૧૯૯૭ માં લખવામાં આવેલ છે. ત્યાં સુધીની આ સર્વ ઘટના સમજી લેવી.

હવે મુંબઈના વસવાટ અને ધંધા સંબંધી.

કરમસી ઉદ્દે' વેલજીભાઈનો જન્મ સં. ૧૯૩૫ ની સાલમાં થયેલ છે. તેઓ યોગ્ય વયના થયા ત્યારે પોતાની જન્મભૂમિ અકરીમાં ગુજરાતી બીજી ચોપડી સુધી ભણ્યા છે. તેમના પ્રથમના લગ્ન મુંબઈમાં થયા છે. તેઓ સં. ૧૯૪૭ ની સાલમાં મુંબઈ આવ્યા. જે વખતે તેમના કાકી સાથે હતા. અને તેમના આશ્રયે ઓરડી કરી સાથે રહ્યા. અને પછી પોતે મનમાડ પાસે “વાડી” ગામ છે. ત્યાં એક વેપારી સાથે ગયા. ત્યાં નામું શીખ્યા પણ ત્યાં ઠીક ન પડવાથી છ મહિના બાદ પાછા મુંબઈ વલી આવ્યા તે દેશ આંટો દેવા ગયા. તે પાછા સં. ૧૯૫૦ ની સાલમાં ફરી મુંબઈ આવી. શેઠ કુંવરજી કુંગરશી પાસે નોકરી રહ્યા. ત્યાં તેમને પ્રથમ ઉધરાણીનું કામ સોંપવામાં આવેલ.

એ પેઢીમાં પેહેલે વરસે તેમને દરમાસે રૂપિયા ૨૫) નો પગાર ભરી દેવામાં આવ્યો. બીજી સાલે દરમાસે રૂપિયા ૩૫) નો પગાર કરી દેવામાં આવ્યો. એવી રીતે તેમની કામ કરવાની ચાલાકીને ચીવટ બોધ શેઠીઆઓએ સં. ૧૯૫૪ થી તેમને ભાગીદાર બનાવ્યા. તે પેઢી શેઠ કુંવરજી કુંગરશીના નામથી અઘાપિ સુધી એજ નામ

કાયમ રાખી રહી છે. એ વખતે એ પેઢીમાં સદર ભાગીદાર શેઠ કુંવરજી કુંગરશી મંગવાણાવાલા તથા ખીજા ભાગીદાર ભુજ પાસેના ગામ કલ્યાણપુરના રહીશ. માલજી રતનશી અને ત્રીજા ભાગીદાર આ વેલજીભાઈ બન્યા.

એ પેઢીમાંથી માલજી રતનશી સં. ૧૯૫૦ ની સાલમાં ભાગીદારીમાંથી છુટ થયા. તેમની જગેએ મંગવાણાના ઠકર લાલજી મુરારજી ભાગીદાર બન્યા.

શેઠ કુંવરજી કુંગરશીની નાદુરસ્ત તબીબતના કારણે પોતાને વતન ગામ મંગવાણે રહ્યા. ત્યાં સં. ૧૯૭૦ ની સાલમાં તેમનો સ્વર્ગવાસ થયો.

શેઠ લાલજી મુરારજી સં. ૧૯૮૪ માં પોતાનો ભાગ બંધ કરી છુટા થઈ પોતાના વતન મંગવાણા જઈ રહ્યા.

સ્વર્ગસ્થ શેઠ કુંવરજી કુંગરશીના સુપુત્ર શિવજીભાઈ છે. જેઓ એ કંપનીના ભાગીદાર છે.

શેઠ કુંવરજી કુંગરશીના નામથી ચાલતી પેઢીમાં હાલ ત્રણ ભાગીદાર છે.

૧—શેઠ કરમસીભાઈ ઉફે' વેલજી દેવજી અકરીવાલા.

૨—શેઠ શિવજીભાઈ કુંવરજી કુંગરશી મંગવાણાવાલા.

૩—શેઠ શા. જીવરાજ નાંયાં કચ્છીદશા ઓશવાળવાણીઆ.

જેઓ હાલે જામનગર તામે રંગપુરના રહીશ છે.



શેઠ વેલજીભાઈ દેવજીના સખાવતી કામોની યાદી.

૧—સં. ૧૯૯૦ ની સાલમાં કચ્છ ચડોપડી ગામમાં મહાદેવનું મંદિર જીર્ણ થઈ જવાથી તેમાં રીપેરીંગ કામ કરાવ્યું. અને તે મંદિરના પડખામાં જમીન હતી. તે ગરાસીઆઓ પાસેથી લઈ મંદિરના પડખામાં ધર્મશાળા બંધાવી છે. એ સર્વ કામ ઉપર રૂપિયા ૮૦૦) આઠસો બચ્ચ થયેલ છે.

૨—ગામ ખારઇ અને ગામ વાઇયેરના વચ્ચેની ટેકરીપર મહાદેવનું મંદિર છે. તે જીર્ણ થઇ ગયેલ તે પર રૂપિયા ૧૫૦) દોઢસો ખરચી રીપેર કામ કરાવી દીધું.

૩—ગામ મોઝેલાની નદીમાં ઈંદ્રીનામની નાની વાવ છે. તેનું રીપેર કામ કરાવતાં રૂપિયા ૧૫૦) દોઢસો ખચ કરેલ.

૪—જીણાગીઆ ગામે પાણીનો વીઅરો (નાની વાવડી) કરાવી દીધો.

૫—રામપર અબડાવાલીમાં દારવાસ્થાન કરાવવામાં આવેલ છે. તેમાં રૂપિયા ૧૫૦) દોઢસોની મદદ કરી છે.

૬—ગામ સુડધોમાં મહાદેવના મંદિરના રક્ષણુ સાથે કમ્પાઉન્ડ તથા જાળીઆ કરાવી આપેલ છે. તે પર રૂપિયા ૧૫૦) દોઢસો ખચ કરેલ છે.

૭—ગામ મોઝેલા અને મોખરા વચ્ચે તલાવડી છે. તેમાં સં. ૧૯૯૨ ની સાલમાં રૂપિયા ૧૦૦) એકસો ખરચી ખાણેત્રો કરાવી દીધો.

૮—પોતાની જન્મભૂમિ ગામ અકરીમાં મહાદેવનું મંદિર જીર્ણ થઇ ગયેલ તેનું રીપેરીંગ કામ કરાવ્યું. તે પર રૂપિયા ૧૦૦) એકસો અકરીના જાગીરદાર જાડેજા મેરામણજી જશાજી માર્ફત ખચ્યા.

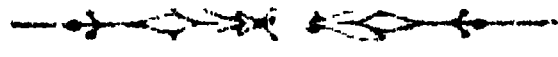
૯—સં. ૧૯૫૫ થી આજ સુધી ગામ અકરીમાં પક્ષીને ચણ અને કુતરાઓને રોટલા દરસાલે ચાલુ છે. અને દરસાલે ઉનાળામાં ચાર માસ પાણીનો અવાડો ભરાવવામાં આવે છે. જેમાં જનવરો પાણી પીએ છે. તેના ખચનો જે આંકડો આવે તે ચુકવી દેવામાં આવે છે.

એવી રીતે શેઠ વેલજી ભાઇ દેવજી પોતાના દ્રવ્યનો સદ્ઉપયોગ કરી રહ્યા છે. પરમાત્મા તેમને દીર્ઘાયુષ્ય બક્ષી. આવા પરમાર્થિક કામો કરવાની વધારે શક્તિ આપો.



॥ श्री रामचन्द्रो विजयतेतराम् ॥

॥ श्री गणेशाय नमः ॥



॥ अथ श्री रामारण्य माहात्म्य प्रारंभः॥



ग्रन्थ कर्तुः मंगलाचरणम्.

शार्दूल विक्रीडित छंद.

यः पूर्णः परमेश्वरोऽखिल गुरुः सर्वात्मसाक्षीपरो ।
येनैषा रचितास्ति सृष्टि रखिला योऽन्तर्बहिस्तिष्ठति ॥
यत्सत्ता वशतोऽखिलं जगदिदं संदृश्यते सत्यवत् ।
देवोऽसौ विदधातु सौख्यमतुलं श्रीकौशलेन्द्रः प्रभुः ॥ १ ॥

टीકા:—મૂલ ગ્રંથ કર્તાનું મંગલાચરણ.

જે સદા પૂર્ણ અને જે સર્વના નિયંતા ને અખિલ બ્રહ્માંડના ગુરુ છે, અને જે સર્વ દેહધારીઓના સાક્ષી ને પ્રપંચથી પર છે. તે પરમાત્માએ જેમણે આ સૃષ્ટિ રચી છે, ને જે પ્રાણી માત્રના અન્તર્યામી છે, તેમજ બહાર પણ વિભુ રૂપે વ્યાપક છે. જેની સત્તાથી આ જગત્ અસત્ય છે; છતાં પણ સત્યની માફક દેખાય છે. એવા દેવ પરમાત્મા શ્રી કૌશલ દેશના અધિપતિ શ્રી રામચંદ્રજી ધણું શ્રૌણ્ય આપે. ॥૧॥

અનુવાદકર્તુઃ મંગલાચરણમ્.

યદારામારણ્યે નિવસતઃ પૂરા લક્ષ્મણ સખઃ ।

તદા રામોરામઃ સકલજન તાપ નિસૂદનઃ ॥

પિતુરાજ્ઞાધારી વિબુધજન સુપૂજિત તનૂઃ ।

હૃદિવાસોરામો મમ ભવતુ બુદ્ધ્યેક શરણઃ ॥૧॥

ટીકા:—અનુવાદ કરનારનું મંગલાચરણ.

જ્યારે ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજી, શ્રી લક્ષ્મણજીની સાથે અહીંઆ (રામારણ્યમાં) નિવાસ કર્યો, ત્યારે સર્વ લોકોને આનંદ પમાડી તથા તેઓના ત્રિવિધ તાપનું નિવારણ કર્યું હતું. તેમજ પિતાની આજ્ઞાને શિરોધાય કરી જેથી બુદ્ધિમાનો (દેવતાઓ) પણ જેમની મૂર્તિની ઉપાસના કરે છે, તે શ્રી રામચંદ્રજી મહારા હૃદયમાં સદૈવ વસીને મહારી બુદ્ધિને શરણ આપેા. ॥૧॥

શ્રી ગુરુ શિષ્ય સંવાદે રામારણ્ય માહાત્મ્ય પ્રારંભઃ
શિષ્ય ઉવાચ.

અનુષ્ટુપ્ છંદ.

માહાત્મ્યં સર્વ તીર્થાનાં શ્રુતં વિસ્તરતો મયા ।

નિયમાનાં વિધિશ્ચૈવ ત્વતો બુદ્ધિ મતાંવર ॥૧॥

અધુના શ્રોતુમિચ્છામિ કૃપાસ્તિ યદિ તે મયિ ।

રામારણ્યસ્ય માહાત્મ્યં પાવનં કલ્મષાપહમ્ ॥૨॥

કસ્મિન્દેશે इदं तीर्थं को विधि स्तस्य दर्शने ।

स्नानે, દાને ચ કિં પુણ્યં કથયસ્વ દયાનિધે ॥૨॥

ટીકા:—શિષ્ય ગુરુને પૂછે છે.

હે ગુરુદેવ ! પૂર્વે તમારાથી સર્વ તીર્થોનાં માહાત્મ્ય મેં વિસ્તારથી સાંભળેલ છે, તેમ પ્રતોનો વિધિ પણ હે બુદ્ધિ-માનમાં શ્રેષ્ઠ ! આપ પાસેથી સાંભળેલ છે. ॥૧॥ હવે જો આપની મારા પર કૃપા હોય તો પાપને નાશ કરનાર રામારણ્યનું માહાત્મ્ય સાંભળવાની હું ઇચ્છા રાખું છું. ॥૨॥ તે તીર્થ કયા દેશમાં છે, ને તેના દર્શનમાં શો વિધિ છે. ત્યાં સ્નાન, દાન કરવામાં શું પુણ્ય છે, તે હે ! દયાના સમુદ્ર, મને વર્ણવીને કહો. ॥૩॥

गुरु रुवाच.

अनुष्टुप् छंद.

सिंधु सौवीर योर्मध्ये सौराष्ट्रादुत्तरे च वै ।

समुद्रा वर्तिनो देशः कच्छेति परिकीर्तितः ॥४॥

मंदाक्रान्ता छंद.

कच्छांते सिंधुतीरे शुभतरु गहने पश्चिमे दिग्बिभागे ।

सिद्धानां संनिवासे बहुजल निवहे स्रोतसां संप्रवाहे ॥

रामारण्येति तीर्थं प्रथित गुणगणैः सर्व तीर्थाग्र गण्यं ।

ध्यानात् સંદર્શનાદ્વા સકલ જનગતં પાપરાશિં ધુનોતિ. ૫॥

ટીકા:—ગુરુ કહે છે,

સિંધુ અને સૌવીર દેશનાં મધ્યમાં, ને સૌરાષ્ટ્રથી ઉત્તર ભાગમાં સમુદ્રથી ચોમેર ઘેરાયેલો “કચ્છ” એવા નામથી જે દેશ પ્રખ્યાત છે. ॥૪॥ તે કચ્છ દેશના અંતમાં સમુદ્રને કિનારે શ્રેષ્ઠ તરુઓથી ગહન એવી પશ્ચિમ દિશામાં સિંધોના સામીપ્યમાં જ્યાં જળ પ્રવાહ સદા વહ્યા કરે છે.* સર્વ તીર્થમાં પ્રથમ ગણવા લાયક પ્રખ્યાત છે. ગુણગણો જેના, રામારણ્ય એવા નામનું ક્ષેત્ર જેના સ્મરણ અને દર્શન કરવાથી સકલ મનુષ્યોના પાપના સમુદાય ધોવાઈ જાય છે. ॥૫॥

માહાત્મ્યં તસ્ય વક્ષ્યામિ શ્રુણુષ્વૈકાગ્ર ચેતસા ।

યસ્ય શ્રવણ માત્રેણ નરઃ પાપાદ્વિમુચ્યતે ॥૬॥

દૂરા દૃષ્ટ્વા હરેઃ સ્થાનં પવિત્રં પાપ નાશનં ।

પ્રણામં કુરુતે પ્રેમ્ણામુચ્યતે સર્વ પાતકૈઃ ॥૭॥

યાનાનિ તુ પરિત્યજ્ય માવ્યં પાદચરૈ નૈરૈઃ ।

ભક્ત્યા ચ વિલુટે તત્ર કુર્યાદ્વિષં ચ કાર્પટમ્ ॥૮॥

* સિંધોના સામીપ્યમાં જ્યાં જળ પ્રવાહ સદા વહ્યા કરે છે એ શબ્દના માટે કદી એવી આશંકા રહે કે સિંધો ક્યાં રહેતા અને જળ પ્રવાહનું વહન ચાલુ ગતિમાન ક્યાં હતું અને હાલ ક્યાં છે કે જેની ઘટના બતાવી છે. તેના ખુલાસામાં કે નારાયણ-સરોવર જેવા પવિત્ર તીર્થમાં જ્યાં રાજર્ષિ પ્રાચીન બહિર્ના દશ

ટીકા:—

તેનું માહાત્મ્ય હું તમને કહીશ. તે તમે એકાગ્ર ચિત્ત વડે સાંભળો. માહાત્મ્ય શ્રવણથી મનુષ્ય પાપથી મુક્ત થાય છે. ॥૬॥ ત્યાં પવિત્ર અને પાપને નાશ કરવા વાળું એવું શ્રી હરિ (શ્રી રામચંદ્ર) નું મંદિર દૂરથી જોઈને જે મનુષ્ય પ્રણામ કરે છે; તે સર્વ પાપથી મુક્ત થાય છે. ॥૭॥ એ પવિત્ર તીર્થના પાસે આવતાંજ વાહનનો ત્યાગ કરી મનુષ્યે પગે ચાલવું. ભક્તિપૂર્વક પૃથ્વી ઉપર લોટવું અને કાર્પટિક વેશ* કરવો. ॥૮॥

મુંડનં ચોપવાસશ્ચ સર્વ તીર્થેષ્વયં વિધિઃ ।

વર્જયિત્વા કુરુક્ષેત્રં વિશાલં વિરજં ગયામ્ ॥૯॥

આશ્રમો રમણીયોહિ સર્વતો વિપુલ દ્રુમૈઃ ।

સ્વર્જૂરી પ્લક્ષન્યગ્રોધૈ નંદી તીરરુહૈ સ્તથા ॥૧૦॥

પુત્રો પ્રયેતાઓએ દશ લગ્નર વર્ષ પર્વત તપશ્ચર્યા કરેલ છે. તે સિધ્ધ પુરુષોના નિવાસના સામીપ્યમાં રામારણ્ય (રામવાડા) તીર્થ છે. અને પૂર્વે (પુરાતન કાળમાં) શ્રી નાગાયણ સરોવર પાસેથી અખંડિત સિંધુ નદીનું વહન ચાલુ હતું પરંતુ તે ઇ. સ. ૧૮૧૯ તથા ૧૮૪૫ ના સૈકામાં ધરતીકંપ થવાથી સિંધુ દેશના પૂર્વ વિભાગના ગામ રાયમાંગળર પાસે અરડઅંધ નામના ધરતીના ઉપસેલા ભાગના યોગે એ સિંધુનું વહન અંધ થઈ ગયેલ છે.

* ભગવાં વસ્ત્ર ધારણ કરી તીર્થ યાત્રામાં ફરતાર કુશળ કહેવાય છે. એ વાત શાસ્ત્ર વિદિત છે પરંતુ રપટનાએ ગૃહસ્થધર્મ માટે સાદો પોષાક પહેરવો એવો ધ્વનિ કાર્પટિક શબ્દનો છે.

અનુવાદક.

उदुंबरादिभिर्वृक्षैरन्यै नानाविधै रपि ।

तपोवन समं दिव्यं प्राचीनं भुवि विश्रुतम् ॥११॥

ટીકા:—

કુરૂક્ષેત્ર, વિશાલ, વિરજ અને ગયા એ તીર્થોને મૂકી બાકીના સર્વ તીર્થોમાં મુંડન અને ઉપવાસ કરવાનો વિધિ શાસ્ત્ર સંમત છે. તદનુસાર (તેવી રીતે) આ રામાયણ તીર્થમાં તે વિધિઓ અવશ્ય કરવી જોઈએ. ॥૬॥ એ રામાયણ તીર્થ નદીના તટ પર હોઈને અતિ રમણીય છે. કેવી રીતે કે: તે નદીના કિનારા પર નાના પ્રકારના દુર્ગો (વૃક્ષો) જેવા કે:—ખજૂર, પીપળા, વડ અને દુમરો ઇત્યાદિક અનેક વૃક્ષોએ કરીને શોભિત છે. પૃથ્વીમાં વિખ્યાત એવા પ્રાચીન દિવ્ય તપોવનની માફક તે છે અને તેવાજ કારણે શ્રી રામચંદ્રજીએ ત્યાં ચૌદ વર્ષના વનવાસની મુદતમાં અમુક સમય પર્યંત વાસ કરેલ છે. જેથી તે રામાશ્રમ એટલે રામાયણના નામથી પ્રસિદ્ધ છે. ॥૧૦, ૧૧॥

यत्र संनिहितो नित्यं परमात्मा रघूत्तमः ।

सीतया सहितो रामो लक्ष्मणेन समन्वितः ॥१२॥

राम एव परंब्रह्म सच्चिदानंद विग्रहः ।

इति संचितयन्मर्त्यो मुच्यते कर्म बंधनैः ॥१३॥

त्रिरात्रं पंचरात्रं वा निवसेद्राम चेतसः ।

प्राप्नोति परमं स्थानं रामचन्द्र प्रसादतः ॥१४॥

ટીકા:—

તે આશ્રમમાં પરમાત્મા શ્રી રામચંદ્રજી, શ્રી સીતાજી અને શ્રી લક્ષ્મણજી સહુવર્તમાન (સહિત) હંમેશાં બિરાજે છે. ॥૧૨॥ શ્રી રામચંદ્રજીજી આનંદ રૂપ સચ્ચિદાનંદ રૂપ છે. એવી રીતે ચિંતવન કરતો મનુષ્ય કર્મબંધનથી મુક્ત થઈ જાય છે. ॥૧૩॥ ત્રણ રાત્રી અથવા પાંચ રાત્રી પર્યંત જે મુમુક્ષુ યાત્રી આ પવિત્ર રામારણ્ય ક્ષેત્રમાં નિવાસ કરે છે. અને પોતાનું મન શ્રી રામચંદ્રજીમાં રાખે છે. તે તેમની (શ્રી રામચંદ્રજીની) કૃપાથી પરમ સ્થાનને પામે છે. એટલે ઉત્તમ ગતિને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૧૪॥

રામેતિ રાઘવેન્દ્રેતિ શઙ્ખશ્ચ શ્રુયતે સ્વલુઃ ।

આશ્ચર્ય જનકો યત્ર ઘંટાનાદ સ્તથૈવચ ॥૧૫॥

સિદ્ધાનાં પઠતાંચાપિ સ્તોત્રસ્ય મધુરો ધ્વનિઃ ।

દુરાદિ શ્રુયતે દિવ્યઃ શ્રોતૃણાં સુખવર્ધનઃ ॥૧૬॥

સિદ્ધાનાંચ નિવાસોઽત્ર ગુહાયાં હિ મયાશ્રુતઃ ।

ત્રય સિદ્ધા સ્તપો નિષ્ઠાઃ સંતિ તસ્મિન્ ગુહાશ્રમે ॥૧૭॥

ટીકા:—

તે આશ્રમમાં આશ્ચર્યજનક એવા હે રામ! હેરામ ! હે રાઘવ ! એવા શબ્દો સત્ શ્રદ્ધાળુ ભાવિક જનને સંભળાય છે. તેમજ ક્યારેક ઘંટાનાદયતા પણ વારંવાર સંભળાય છે. ॥૧૫॥ તેમજ સિદ્ધ પુરૂષોનો પવિત્ર સ્તોત્રોનો પાઠ

કરવાનો મધુર ધ્વનિ (મીઠો અવાજ) તે પણ કાનને સુખ આપનાર દૂરથી સંભળાય છે. ॥૧૬॥ વળી એ આશ્રમમાં આવેલી ગુફાઓમાં સિદ્ધ પુરૂષોનો નિવાસ છે, એવું પણ મેં સાંભળ્યું છે. તપ નિષ્ઠાવાળા ત્રણ પુરૂષો (શ્રીરામચંદ્રજી શ્રી સીતાજી અને શ્રી લક્ષ્મણજી) તે ગુફામાં વસે છે. ॥૧૭॥

યાત્રાર્થિના તુ પ્રથમં ગંતવ્યં રામસંનિધૌ ।

પ્રણામો દંડવત્ કાર્યઃ શ્રદ્ધામત્તિપુરઃ સરઃ ॥૧૮॥

પ્રાચીનાઃ પ્રતિમા દિવ્યા શોભન્તે હરિ મંદિરે ।

નામાનિ તेषાંવક્ષ્યેઽહં મૂર્તીનાં શૃણુ તેઽનઘ ॥૧૯॥

શ્રીરામો લક્ષ્મણ શ્રૈવ સીતાજનક નંદિની ।

પાર્શ્વેતુ દક્ષિણે માતિ મગવાન્ દ્વારિકાપતિઃ ॥૨૦॥

ટીકા:—

યાત્રાળુ સજ્જનોએ પ્રથમ જ્યાં ભગવાન શ્રી રામચંદ્રજી ખીરાજે છે; તેની સંનિધિ (સમીપે) માં આવી શ્રદ્ધા અને ભક્તિપૂર્વક દંડવત્ પ્રણામ કરવા. ॥૧૮॥ તે મંદિરમાં પ્રાચીન પ્રતિમાઓ (મૂર્તિઓ) શોભે છે, તે મૂર્તિઓના નામ, હે! પાપરહિત હું તને કહું છું તે સાંભળ. ॥૧૯॥ શ્રી રામચંદ્રજી, શ્રી લક્ષ્મણજી, જનકનંદિની શ્રી જનકીજી (સીતાજી) ખીરાજે છે; અને તે મૂર્તિઓની દક્ષિણ બાજુ શ્રી દ્વારિકેશજી એટલે શ્રીદ્વારિકાધિશજી ખીરાજે છે. (તેમની પ્રતિમા છે.) ॥૨૦॥

રુક્મિણી સત્યભામાચ તથા જાંબવતી સતી ।
 વામભાગે સ્થિતા નિત્યં શ્રીહરેઃ પ્રિય કારણાત્ ॥૨૧॥
 ગુરુત્માન્ સન્મુખે યમ્ય વામે તિષ્ઠતિ મારુતિઃ ।
 ગણાધિપો દક્ષિણમ્યાં તસ્મિન્ ભગવદાલયે ॥૨૨॥
 તૈષાં વૈ દર્શનં કૃત્વા દંડવત્ પ્રણિપત્યચ્ચ ।
 પ્રાઙ્ગલિઃ પ્રયતોભૂત્વા શ્લોકમે નં પઠેત્સુધી ॥૨૩॥

ટીકા:—

ત્યાં રુક્મિણી, સત્યભામા તથા શ્રી જાંબવતી શ્રી હરિના પ્રિય માટે વામ ભાગમાં હંમેશા બીરાજે છે ॥૨૧॥ તે ભગવદ્ મંદિરમાં ગરુડજી સન્મુખ બીરાજે છે. શ્રી હનુમાનજી વામ ભાગે (ડાબી બાજુ) બીરાજે છે. દક્ષિણ બાજુ શ્રી ગણપતિજી બીરાજે છે. ॥૨૨॥ તેઓનાં દર્શન કરી દંડવત્ પ્રણામ કર્યા બાદ દ્વિ હસ્ત સંપૂટ કરી (બે હાથ જોડી) નીચેનો શ્લોક ભણવો બોલવો. ॥૨૩॥

શ્રીરામ કરુણા સિંધો મત્તવત્સલ ईશ્વર ।
 ગોપ્ત્વાત્વં સર્વ લોકાનાં પ્રસન્નોઽર્ધુનંદન ॥૨૪॥

ટીકા:—

હે ભકત વત્સલ કરુણાસિંધુ; સર્વ લોકના (ચૌહ બુવનના) રક્ષક શ્રી રામચંદ્રજી અમારા પર પ્રસન્ન થાઓ. ॥૨૪॥

કીર્તનં રામનામશ્ચ તત્રકાર્યં મહાત્માભિઃ ।

શ્રીરામસ્યચ સાન્નિધ્યે પઠેન્નામ સહસ્રકમ્ ॥૨૫॥

શ્રીમદ્રામાયણસ્યાત્ર વાલ્મીકિ રચિતસ્યચ ।

નવાહ વાચનં કાર્યં તેન તુષ્યતિ રાઘવઃ ॥૨૬॥

અકામઃ સર્વ કામોવા પઠેદ્રામાયણં નરઃ ।

રામચન્દ્ર પ્રસાદેન વાંચ્છિતં લભતે ફલમ્ ॥૨૭॥

ટીકા: —

પછી તે મંદિરમાં રામ નામનું કીર્તન કરવું, અને રામસહસ્ર નામને પાઠ કરવો. ॥૨૫॥ અને વાલ્મીકિ રામાયણની નવાહ (નવ દિવસની) પારાયણ કરવી. (કથા વાંચવી.) તેથી શ્રી રામચંદ્રજી પ્રસન્ન થાય છે. ॥૨૬॥ કામનાથી અથવા કામના રહિત થઈને જે રામાયણનું પઠન કરે છે, તેને શ્રી રામચંદ્રજીની કૃપાથી ઇચ્છિત ફળની પ્રાપ્તિ થાય છે. ॥૨૭॥

રામાયણ સમં દિવ્યં ત્રૈલોક્યે નૈવવિદ્યતે ।

તસ્માદ્ વશ્યં શ્રોતવ્યં પઠિતવ્યં મુમુક્ષુભિઃ ॥૨૮॥

સ્તવરાજં પઠેદ્યસ્તુ રામરક્ષાં તથૈવ ચ ।

તે ન પુણ્ય પ્રભાવેણ યાતિ વિષ્ણોઃ પરં પદમ્ ॥૨૯॥

તતો રામસર તીર્થ ગચ્છેત્ બંધુજનૈર્વૃતઃ ।

બૃહદારણ્યકં પશ્ચાત્ ક્ષેત્રં દિવ્યં સનાતનમ્ ॥૩૦॥

રામકુંડે તતો ગચ્છેત્ પવિત્રં પાપ નાશકમ્ ।
નમોઽસ્તિત્યાદિકૈ મંત્રૈઃપઠિત્વા સ્નાન માચરેત્ ॥૩૧॥

ટીકા:—

રામાયણ સમાન ત્રિલોકમાં દિવ્ય ખીજું કંઈ નથી. માટે મોક્ષની ઇચ્છા કરનારાઓએ અવશ્ય રામાયણનું પઠન, પાઠન તથા શ્રવણ કરવું જોઈએ. ॥૨૮॥ શ્રી રામસ્તવરાજ અને રામરક્ષાનું પઠન જે કરે છે તે પુણ્યનાં પ્રભાવથી વિષ્ણુ લોકને પામે છે ॥૨૯॥ ત્યાર પછી રામાસર* નામનાં તીર્થ પ્રત્યે કુટુંબ સહિત જવું; ત્યાર પછી જૂનું એવું બૃહદ્દારણ્યક નામનું જે ક્ષેત્ર છે ત્યાં જવું. ॥૩૦॥ પછી ત્યાં નદીના મધ્યમાં રામકુંડ પ્રત્યે જવું; તે કુંડ પવિત્ર અને પાપને નાશ કરનાર છે. ત્યાં નમોઽસ્તુ ઇત્યાદિ બે મંત્રો ભણવા ને પછી સ્નાન કરવું. ॥૩૧॥

ૐ નમોસ્તુ દેવદેવાય શિતિકંઠાય દંડિને ।
રુદ્રાય ચાપ હસ્તાય ચક્રિણે વેધસે નમઃ ॥૩૨॥
સરસ્વતીચ સાવિત્રી વેદમાતા ગરીયસી ।
સન્નિધાત્રી ભવત્વત્ર તીર્થે પાપપ્રણાશિની ॥૩૩॥
સીતાકુંડાદ્વિનિઃ સૃત્ય હ્રદે ગચ્છતિ તજ્જલમ્ ।
હ્રદોઽયં પાદપૈર્વ્યાસો નદ્યા મધ્યે પ્રતિષ્ઠિતઃ ॥૩૪॥

*તે તીર્થમાં મંદિરના મકાનની બહાર ટેકરીપર નૈઋત્ય કાળમાં રામસર નામનું તળાવ છે.

તાસ્મિન્ પ્રવાહે સ્નાતવ્યં કુર્યાચ્ચ પિતૃતર્પણં ।
તીર્થે શૌચં ન કુર્વીત કુર્યાદુદ્ધૃત વારિણા ॥૩૫॥

ટીકા:—

શ્રી દેવોના દેવ શ્રી રામચંદ્રજી જેનો મોર પક્ષીના જેવો સુંદર કંઠ પ્રદેશ છે; રૂદ્રનું (શ્રી મહાદેવનું) ધનુષ્ય જેણે ધારણ કરેલ છે; ને હાથમાં જેણે ચક્ર ધારણ કર્યું છે. એવા તે સમર્થ પ્રભુને હું નમસ્કાર કરું છું. ॥૩૨॥ સરસ્વતી, સાવિત્રી, વેદમાતા પાપને નાશ કરનારી તેઓ આ તીર્થમાં સંનિવાસ કરનારી થાઓ. ॥૩૩॥ સીતાકુંડમાંથી નીકળી જે જળ રામકુંડમાં જાય છે; તે રામકુંડ નામનું તીર્થ નદીના મધ્યમાં આવેલું છે. ॥૩૪॥ તે પવિત્ર તીર્થમાં સ્નાન કરવું. પણ તેજ તીર્થમાં શૌચ ક્રિયા કરવી નહિ. જુદા પાત્રમાં પાણી લઈ બહાર શૌચ માટે જવું. ॥૩૫॥

येषां मृतानांच्चास्थीनिपातयन्ति हि तज्जले ।
ते प्रेतभावं संत्यज्य प्राप्नुवन्ति शुभांगतिम् ॥३६॥
पितृपिंडान् ततोदद्यात् श्राद्धं कृत्वा विधानतः ।
जप होमादिकं कर्म विधेयं काय शुद्ध्ये ॥३७॥
सीताकुण्डे ततो गत्वा स्नात्वा संध्या समाचरेत् ।
अकृत्वा वैदिकं नित्यं प्रत्यवायी भवेन्नरः ॥३८॥
तस्माद वश्यं कर्तव्यं संध्योपासन मुत्तमम् ।
तदभावेऽन्य कर्मादावधिकारी भवेन्न हि ॥३९॥

સંધ્યાં વિધાય તત્કુંડે પૂજયેદ્રામવલ્લભામ્ ।

વિધિવત્તાં જગદ્ધાત્રીં સ્તુતિ પાઠં પઠેત્તતઃ ॥૪૦॥

ટીકા:—

આ તીર્થમાં મરી ગયેલા મનુષ્યોનાં અસ્થિને તે જળમાં એટલે રામકુંડમાં નાંખે છે તેના પ્રભાવથી તે મરનાર પ્રેત-ભાવથી મુક્ત થઈ સદ્ગતિને પામે છે એટલે પિતૃયોનિને પ્રાપ્ત થાય છે. જે પિતૃયોનિ દેવ કે પે હોવા વેદ શ્રુતિ કહે છે. પિતૃ દેવો મઘ. ॥૩૬॥ ત્યાં પિતૃ માટે પિંડદાન, શ્રાદ્ધાદિક, વિધિથી થાય છે અને તેના અંગે દેહ શુદ્ધિ માટે જપ હોમાદિક કર્મ કરવાં ॥૩૭॥ અને સ્ત્રીતાકુંડમાં સ્નાન કરીને સંધ્યા વંદનાદિક કરવું જે મનુષ્ય સંધ્યો-પાસનાદિ નિત્ય કર્મ નથી કરતા તે પ્રત્યવાયી કહેતાં પ્રાયશ્ચિત્તિ થાય છે. ॥૩૮॥ તે કારણથી દરેક મનુષ્યે (દ્વિજવર્ણ) અવશ્ય સંધ્યોપાસના કરવી. તે સિવાય બીજાં કર્મ કરવાના અધિકાર થતા નથી. માટે પ્રથમ નિત્ય નૈમિત્તિક સંધ્યો-પાસનાદિ કર્મ કરવાં ॥૩૯॥ સંધ્યાવંદનાદિક ક્રિયા કરી લીધા પછી તે સ્ત્રીતાકુંડમાં શ્રી જગત્ જનની શ્રી રામ વલ્લભા શ્રીસ્ત્રીતાજીનું ધ્યાન ધરવું અને તેમનું પૂજન વિધિપૂર્વક ક્યાં બાદ નિમ્ન લિખિત સ્તુતિ પાઠ કરવા. ॥૪૦॥

“ શ્રી સંતાર્જાના સ્તુતિ ”

શાર્દૂલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

હે સીતે જનકાત્મજેઽવનિસુતે શ્રીરામચંદ્ર:પ્રિયે ।

હે સ્થિત્યાદિ વિધાનકૃદ્ધગવતિ બ્રહ્માદિ ત્રિવૈદિતે ॥

હે વાતાત્મજ વાંચ્છિતાર્થ ફલદે કારુણ્ય પૂર્ણાશયે ।
માતઃપાલય સર્વદા શરણદે દીનંજનં તાવકમ્ ॥૪૧॥

ટીકા:—

હે ! જગત જનની, જનક સુતા, અવની પુત્રી (પૃથ્વી માંથી ઉત્પન્ન થયેલાં) અને શ્રી રામચંદ્રજીના વલ્લભા એટલે પ્રિયા કે જે જગતનું પાલન અને લય કરવાવાળાં તેમજ તેનું વિધાન કરવા કૃણાપૂર્ણ એવા હે, માત સીતાજી હું દીન જન આપના શરણે આવેલો છું તેની રક્ષા કરો ॥૪૧॥

તતો સિદ્ધગુહાં ગચ્છેત્ સેવિતાંસિદ્ધ યોગિભિઃ ।
તસ્યાગ્રે વર્તતે નદ્યાં નામ્ના ધ્યાન હૃદં મહત્ ॥૪૨॥
તત્રસ્થિત્વા ક્ષણં ભુમૌ રામ રામ ઇતિ સ્મરેત્ ।
મૂર્ધ્ના પ્રણામં કુર્વીત સિદ્ધાનુદિશ્ય ભક્તિતતઃ ॥૪૩॥
તતો સિદ્ધગિરં ગચ્છેત્ કૃત્વાચૈવ પ્રદક્ષિણામ્ ।
પુનરાગમનં કાર્યં શ્રીહરેર્મદિરં પ્રતિ. ॥૪૪॥

ટીકા:—

ત્યાર પછી સિદ્ધ ગુફા પ્રત્યે જવું. જ્યાં ચિરંજીવી સિદ્ધ મહાત્માઓનું આશ્રમ છે. ત્યાં ગુફાની આગળ નદીમાં ધ્યાન નામનું મોટું જળાશય છે; તે સ્થળે ક્ષણવાર બેસી શ્રી રામ, શ્રીરામ, એમ શ્રીલગવદ્નામનું સ્મરણ કરવું. અને ભક્તિપૂર્વક હાથ બેડી મસ્તક નમાવી સિદ્ધ પુરુષોને

ઉદ્દેશીને પ્રણામ કરવા. ॥૪૨, ૪૩॥ અને ત્યાર પછી સિદ્ધ પર્વત પ્રત્યે જવું. તેની પ્રદક્ષિણા કરવી ને ત્યાર બાદ પ્રભુના મંદિરમાં આવવું. ॥૪૪॥

જ્યાં.

દાનાદિક સૂચન.

ब्राह्मणान् भोजयेच्छक्त्या ततो दद्याच्च दक्षिणां ।

શ્રીરામચંદ્ર પ્રીત્યર્થં ગાં ચ દદ્યાત્પય સ્વિનીમ્. ॥૪૫॥

ટીકા:—

જ્યાં આવી બ્રાહ્મણોને મીષાન્ન ભોજન કરાવી, યથા શક્તિ દાન દક્ષિણા આપવી. ને શ્રી રામચંદ્રજીની કૃપા પ્રાપ્તિ માટે પ્રભુ સેવામાં ભોગ સામગ્રીમાં ઉપયોગ લેવાય માટે સવત્સા દૂધાળી ગાય આપવી. ॥૪૫॥

एवं विधेन विधिना रामारण्य प्रदक्षिणां ।

કુરુતે શ્રદ્ધયા યસ્તુ સશુભં લભતે ફલમ્. ॥૪૬॥

ટીકા:—

એ વિધિ પ્રમાણે જે રામારણ્યની શ્રદ્ધાપૂર્વક પ્રદક્ષિણા કરી યાત્રા કરે છે તે શુભ ફળને પામે છે. ॥૪૬॥

इति श्री इतिहास समुच्चये गुर्जर भाषांतर युक्ते श्रीरामारण्य
माहात्म्ये गुरु शिष्य संवादे प्रथमोऽध्याय समाप्तोऽयम्.

શ્રીરસ્તુ.



॥ अथ द्वितीयोऽध्याय ॥

—→ —→ —→ —→ —→ —→

॥ श्री रामचंद्रः प्रमत्तास्तु. ॥ शुभं भवतु. ॥

शिष्य उवाच.

केषां पूर्व निवासोऽमृदमिन् स्थाने महात्मनाम् ।
भगवन्ब्रूहिमे सर्वमितिहासं पुरातनम्. ॥१॥

श्रीकाः—शिष्य ગુરુને વિનવે છે કે,

હે ! ગુરુજી પૂર્વે જ્યાં (રામાણ્ય તીર્થ જમિમાં)
કેના નિવાસ હતો. તે સર્વ પુરાતન ઇતિહાસ મને કૃપા
કરીને કહેા. ॥૧॥

गुरु उवाच.

या सूतेन पुरा प्रोक्ता शौनकादय महर्षये ।
तां कथां कथयिष्यामि सावधान तया शृणु. ॥२॥

श्रीकाः—गुर् कहे છે,

જે કથા પૂર્વે સૂત પૌરાણિકે શૌનકાદિ ઋષિઓને
કહી સાંભળાવી હતી. તે કથા હું તને કહું છું. તે સાવધાન
થઈને સાંભળ. ॥૨॥

एकदा नैमिषारण्ये ऋषयः शौनकादयः ।

पप्रच्छुरादरात् सूतं कथां पौराणिकीमिमाम् ॥३॥

ટીકા:—

એક દિવસે નૈમિષારણ્યના વિષે શૌનક આદિ ઋષિઓ આહરપૂર્વક આ કથા (નિમ્ન લિખિત.) મહર્ષિ સૂત પૌરાણિકજ્ઞને પૂછતા હતા. ॥૩॥

ऋषय ऊचुः

है हये निहते सूत रामेणानंत मूर्तिना ।

कथं निःक्षत्रियाभूमि कृतातेनच विष्णुना. ॥४॥

ટીકા:—

ઋષિઓ પૂછે છે.

હે પૂજ્ય મહર્ષિ સૂત પૌરાણિકજ્ઞ ! અનંતમૂર્તિ એવા વિષ્ણુરૂપ શ્રી પરશુરામજીએ નિઃક્ષત્રિયપૃથ્વી શા માટે કરી તે કથાનક અમને વિસ્તારપૂર્વક કહેા. ॥૪॥

सूत ऊवाच.

नमस्कृत्वा मुनीन्वक्ष्ये नारायण कथांपराम् ।

यां श्रुत्वा मुच्यतेजंतुर्जन्म संसार संभवात्. ॥५॥

ટીકા:—

સૂત પૌરાણિક શૌનક આદિ ઋષિઓને કહે છે કે:—

મુનીઓને નમસ્કાર કરી નારાયણની કથા કહું છું.
તે સાંભતાં મનુષ્ય જન્મ, સંસારના સંભવથી મુકાઈ જાય
છે. ॥૫॥

હૈહયે નિહતેરામઃ ક્ષત્રાંતાય મનોદ્ધે ।
હૈહયૈ ક્ષાત્રપુત્રૈર્મત્પિતૃ હનનં કૃતમ્ ॥૬॥
પુતાસ્મિન્નંતરે કાલે ક્ષત્રિયાણાંક્ષયે તદા ।

સપ્તમ્ શ્લોક પૂર્વાર્દ્ધ.

ટીકા:—

સહસ્રાશ્વિનના પુત્રોએ મહારા પિતાનું નિધન કર્યું.
કહેતાં માર્યા પરશુરામજીએ* સહસ્રાશ્વિનને મારી ત્યારબાદ
તેમણે એવો નિશ્ચય કર્યો કે સહસ્રાશ્વિનના તમામ પુત્રોને
મારી; અને હું દુષ્ટ ક્ષત્રિય માત્રનું નિકંદન કાઢીશ. ॥૬॥
તથા અર્ધા સાતમા શ્લોકના પૂર્વાર્દ્ધનું ભાષાંતર.

સૂર્યવંશોદ્ભવો રાજા સૌરવૃત્ત પરાયણઃ ॥૭॥
રામસ્યચમયાત્ પૂર્વં રત્નસેનો મહીપતિઃ ।
સ્થિતોઽસૌ ગુપ્ત રૂપેણ માર્યા પંચક સંયુતઃ ॥૮॥
રામબાણમયોદ્ધિગ્નો નગર સ્થાનતો ગૃહાત્. ।
નિશ્ચક્રામ તદાકષ્ટાત્ સિંધુ સૌવીરકાધિપઃ ॥૯॥

* જમદગ્નિના પુત્ર.

યદા કદાચિત્ ગચ્છેરન્ મત્પ્રાણાઃક્ષણધ્વંસિનઃ ।

તદામે સંતતિ સ્તિષ્ઠેદ્રર્મગાસ્તાં ન સંશય. ॥૧૦॥

ટીકા:—

એ વખતે સૂર્યવંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ શૌર્યવૃત્ત પરાયણ એવો. ॥૭॥ સાતમાં શ્લોકના ઉત્તરાર્દ્ધનું ભાષાંતર.

રત્નસેન નામનો રાજા શ્રીપરશુરામજીના ભયથી વ્યાકુળ થયેલો થકો; પોતાની પાંચ રાણીઓ સહિત છુપાઈ રહ્યો ॥૮॥ તે રત્નસેન રાજા શ્રી પરશુરામજીના બાણના ભયથી ઉદાશીન થિત્તે કષ્ટપૂર્વક પોતાના રાજસ્થાનથી નીકળતો હોયો, મનમાં વિચાર કરે છે કે જ્યારે ને ત્યારે મહારા પ્રાણુ શ્રી પરશુરામજીના બાણથી ક્ષણવારમાં સ્વર્ગમાં ગતિ કરતા થઈ જશે એટલે હું તેમની દૃષ્ટિએ પડયો કે તેજ સમયે તેઓ મને પોતાના બાણથી વિંધી પ્રાણુહીન કરશે પરંતુ જો મહારી ગર્ભગત (હજી માતાના ઉદરમાંજ) જે સંતતિ છે તેજો સ્થિર રહે, કહેતાં તેથી બંચવા પામે તો સાફ. ॥૯, ૧૦॥

एवं विचार्यथ च भूपतिस्तदा निशीथ मध्ये

नगराद्विनिर्गतः ।

भार्यां गृहीत्वा निजपाद चारिणीः स्वयं जगामाथ—

वनाह्वनांतरम् ॥ ११ ॥

सरस्वती प्रवाहेन शोभयाति गुणोत्तरम् ।

स तत्राश्रम मद्राक्षीदधीचेः सूर्यवर्चसः ॥ १२ ॥

ટીકા:—

એવી રીતે તે રાજા (રત્નસેન) વિચાર કરી અર્ધરાત્રી વ્યતિત થતાં પોતાની સગર્ભા પાંચે સ્ત્રીઓ (રાણીઓ) ને સાથે લઈ નગરથી બહાર નીકળી વનવન પ્રત્યે ફરતો હતો. ॥૧૧॥ એમ તે અનેક વનોમાં ભ્રમણ કરતાં કરતાં સરસ્વતી નદીના તટપર જે પવિત્ર નદીના પ્રવાહે કરીને શોભાયમાન એવો શ્રી ભગવાન સૂર્યનારાયણના જેવી કાંતિવાળા દધીચિ ઋષિનો આશ્રમ જોયો. ॥૧૨॥

તા રાજીસ્તં ઋષિશ્રેષ્ઠં મનસા કર્મણાગિરા. ।

નેમુસ્તં સૂર્ય સંકાશં જટામુકુટ શોભિતમ્ ॥૧૩॥

ટીકા:—

આશ્રમ પ્રત્યે આવી રાજાની રાણીઓએ મન, વચન અને કર્મે કરી; જટા મુકુટથી શોભાયમાન, સૂર્ય જેવી કાંતિવાળા, પ્રહ્લ્લપિ દધીચિજીને નમસ્કાર કર્યા. ॥૧૩॥

ઋષિ સ્વાચ.

કસ્માત્ રાજ્યંપરિત્યજ્ય સમાર્યસ્ત્વં મહીપતૈ ।

આગતોઽસિ વનંકસ્માત્ શત્રુભિઃ કિંપરાજિતઃ ॥૧૪॥

ટીકા:—

ઋષિ પૂછે છે,

હે રાજન્ ! તેં શા કારણે તારા રાજ્યનો પરિત્યાગ કર્યો છે, ને શા માટે રાણીઓ સહિત આ વનમાં આવ્યો

છું. અને કયા શત્રુએ તને પરાજીત કરેલ છે. (કિંવા શું ! તું કેાઈ શત્રુથી પરાજીત થયેલ છું). ॥૧૪॥

રાજોવાચ.

भवद्भिः विदितं किं न राम क्षत्रिय सूदनः ।

आगतः सिंधु देशान्तं नगरस्थानके यदा. ॥१५॥

तदाहं भयभीतःसन् भार्यासाकं विनिर्गतः ।

रामबाण भयोद्विग्म स्त्वामहं शरणंगतः ॥१६॥

रक्षवैमत्प्रसूतिंच शरणागत वत्सल. ।

मन्तारी पंचकं विप्र सगर्भं भीति संयुतम्. ॥१७॥

ટીકા:—

રાજા કહે છે.

હે ભગવન્ ! આપને શું વિદિત નથી ? કે ક્ષત્રિયોનો નાશ કરનારા પરશુરામજી સિંધદેશથી મહારાજી રાજધાનીમાં જ્યારે આવ્યા ત્યારે હું ભય પામેલો મહારાજી રાણીઓ સહિત રામના બાણથી ઉદાસ થયેલો. આપના શરણે આવ્યો છું. ॥૧૫, ૧૬॥ માટે હે મહર્ષિ ! આપ શરણાગતનું પાલન કરવા વાળા છો તો મહારાજી અને મહારાજી પાંચે રાણીઓ તથા મહારાજી ગર્ભગત જે સંતતિ છે, તેમનું સર્વેનું રક્ષણ કરો. ॥૧૭॥

ऋषि रुवाच.

राजंस्त्वं मानसं दुःखं विहायच सुखंचर ।

ममाश्रमाद्वहिर्या तो मरिष्यासि न संशयः ॥१८॥

ટીકા: —

મહર્ષિ દધીચિજી કહે છે.

હે રાજન ! તું માનસિક દુઃખને મૂકી સૂખેથી મહારા આશ્રમમાં વિચર (રહે.) પરન્તુ જો તું મહારા આશ્રમથી બહાર જઈશ તો નિશ્ચય મૃત્યુને પામીશ એમાં જરા પણ સંશય નથી. ॥૧૮॥

ઋષય ઉચુ:

સૂત સૂત વદાસ્માકં રત્નસેને સ્થિતે તદા. ।

આશ્રમે ઋષિવર્યસ્ય સંતતિ સ્તસ્યકાઽભવત્. ॥૧૯॥

ટીકા:—

ઋષિઓ પૂછે છે:—

હવે શૌનકાદિ ઋષિઓ કયા કહેવામાં કુશલ એવા જે સૂત પુરાણિક ને પૂછે છે કે હે મહારાજ ! ઋષિઓના શિરો-મણિ એવા દધીચિ ઋષિના આશ્રમમાં રત્નસેન રાજાને શું સંતતિ થઈ તે અમને કહો. ॥૧૯॥

સૂત ઉવાચ.

દધીચેશ્ચ પ્રતાપેન સુખપૂર્વં મહીપતિઃ ।

ઉવાસ તદાશ્રમેરમ્યે ગર્ભિણીભિઃસ્ત્રિભિઃસહ ॥૨૦॥

एवं पूर्णतरे काले पुत्रान्सुषुविरे स्त्रियः ।

कुमारान् पंचरूपाढ्यान् दृष्ट्वावाच ऋषिस्तदा. ॥૨૧॥

ટીકા:—

સૂત પૌરાણીકજી કહે છે:—હે શૈનકાદિ ઋષિઓ !

દધીચિજી ઋષિના પ્રતાપે કરીને તે આશ્રમમાં પોતાની સગર્ભા રાણીઓ સહવર્તમાન સુખપૂર્વક રત્નસેન રાજ્યે નિવાસ કર્યો. ॥૨૦॥ એવી રીતે નિવાસ કરતાં પ્રસૂતિકાલ (બાળકને જન્મ આપવાનો સમય) પ્રાપ્ત થતાં તે ગર્ભિણી પાંચે સ્ત્રીઓએ દરેકે પોતાના ઉદરથી અકેક પુત્ર રત્નને જન્મ આપ્યો તે જોઈ પ્રસન્ન થયેલા ઋષિ દધીચિજીએ આજ્ઞા કરી કે:—॥૨૧॥

ઋષિ સુવાચ.

ચંદ્રાસ્યાયાં સમુદ્ભૂતસ્તન્નામ જયસેનકઃ ।

પદ્મિન્યાં યઃ સમુદ્ભૂતો બિંદુમાનસૌઽભવન્નૃપઃ ॥૨૨॥

પદ્માયાંચ સમુત્પન્નો વિશાલો રાજસત્તમઃ ।

સુકુમાર્યાં સમુત્પન્ન શ્વંદ્રશાલેતિ કથ્યતે. ॥

કુશાવત્યાશ્ચ તનયો ભરતે ત્યામિ ગીયતે. ॥૨૩॥

एतस्मिन्नंतरे काले सराजा स्वाश्रमांतरात् ।

निर्गतो विपिनेकर्तुं मृगयाचाति लीलया. ॥૨૪॥

રામં દૃષ્ટ્વા પરં ક્રૂરં કુઠારેણ સમન્વિતમ્ ।

સન્નદ્ધ કવચે નાથ રાજાત્રાસ મવાપસઃ ॥૨૫॥

ટીકા:—

ઋષિ કહે છે:—

૧ ચંદ્રાસ્યા રાણીથી ઉત્પન્ન થયેલ પુત્રનું નામ જય-
સેન રાજ્યું. ૨ પદ્મિની નામની રાણીથી ઉત્પન્ન થયેલ પુત્રનું
નામ બિંદુમાન રાજ્યું. ૩ પદ્મા નામની રાણીથી ઉત્પન્ન
થયેલ પુત્રનું નામ વિશાલ રાજ્યું. ૪ સુકુમારી રાણીના
ઉદરથી ઉત્પન્ન થયેલ પુત્રનું નામ ચંદ્રસાલ રાજ્યું અને
૫ કુશાવતી રાણીના પુત્રનું નામ ભરત રાજ્યું. એ પ્રમાણે
પાંચે રાજકુમારોનું નામકરણ સંસ્કાર ગુરૂ દધીચિજીએ
કયું. ॥૨૨, ૨૩॥ એમ ઘણું કાળ (સમય) વિત્યાબાદ
રત્નસેન રાજા મૃગયા રમવા માટે આશ્રમથી બહાર નિકળ્યા
ત્યાં વનમાં ફરતાં કુઠાર (કુહાડી-ફરસી) છે હાથમાં જેને;
અને અંગપર બખ્તર પહેરેલ છે. અતિ કુર સ્વભાવવાળા
પરશુરામજીને જોઈને રાજા (રત્નસેન) ત્રાસ પામતો હવો.
॥૨૪, ૨૫॥

बाणमेकं समाधाय आकर्णातिमपूरितिम् ।

मुमोच हृदयेचास्य कंठमित्वा विनिर्गत. ॥२६॥

सराजा रत्नसेनोऽपि प्राणान्त्यक्तवा दिवंययौ. ।

क्षत्रियं तं मृतं दृष्ट्वा रामोऽगच्छद्वनान्तरे. ॥२७॥

ટીકા:—

પરશુરામજીએ પણ તેને જોઈ. (રત્નસેન રાજાને)
એક બાણ હૃદયમાં માર્યો. તે બાણે કરી રાજાનો કંઠ ભેદાઈ
ગયો ને રાજા મૃત્યુને પ્રાપ્ત થયો. એટલે તેનો જીવાત્મા

સ્વર્ગમાં ગયો. એવી રીતે રાજાને મૃત્યુ પામેલો જોઈ પરશુ-
રામજી પણ ત્યાંથી બીજા વનપ્રત્યે ચાલી નિકળ્યા ॥૨૬, ૨૭॥

રાજપુત્રામાતૃ રુચુ:

મો માતરો નચાસ્માભિઃ પિતાદૃષ્ટઃ સરિત્ તટે ।

કિં કર્તવ્યં ક ગન્તવ્યં પિતાહીના વયંચ કિમ્ ॥૨૮॥

ટીકા:—

રાજપુત્રો માતાઓને પુછે છે.

હે ! માતા. અમોએ અમારા પિતાને નદીના કિનારા
પર ઘણું ફરીને જોયા પણ ક્યાં દીકા નહિ માટે અમારે શું
કરવું ! ત્યારે શું ! અમો પિતા વગરના થયા ? ॥૨૮॥

રાજપત્ન્ય ઋચુ:

બ્રહ્મન્ રાજા રત્નસેનો ગત્વાચાશ્રમ મંદિરાત્ ।

બહુકાલ પરંજાતો સ્વાશ્રમેનાગતઃ કથમ્. ॥૨૯॥

માર્ગાયિષ્યામિ રાજાન મિત્યેવ મુનિર બ્રવીત્ ।

આહૂય ઋષિવૃંદંવૈ ઉવાચ વચનં હિતમ્. ॥૩૦॥

ટીકા:—

રાજાની રાણીઓ ગુરુ દધીચિજી ઋષિપાસે આવીને
કહે છે:—

હે બ્રહ્મન્ ! મહારાજા રત્નસેન આશ્રમથી બાહાર ગયા
છે. તેમને ઘણો વખત થયો છતાં હજી સુધી કેમ આવ્યા

નહિ. ॥૨૬॥ એવી રીતે રાણીઓના આર્તસ્વર સાંભળી મહર્ષિ દધીચિજીએ પોતાના શિષ્યવૃંદને રાજાની માર્ગપ્રતીક્ષા કરવા (કયે માર્ગે ગયા છે તે જોવા.) આજ્ઞા કરી એટલે તેઓએ રાજા જે માર્ગે ગયેલ તે રસ્તે તેમની શોધ કરવા અર્થે હિત વચન કહ્યાં. ॥૩૦॥

દધીચિ રુવાચ.

ગન્તવ્યં ચ ભવદ્વિશ્વ મયાજ્ઞાસૈર્વનાન્તરે ।

આનીયતાં રત્નસેનો મૃગલીલેચ્છયાગતઃ ॥૩૧॥

તદુરોર્વાક્યમાકર્ણ્ય ગતાસ્તેપિ વનાન્તરમ્. ।

પર્વતે નિર્ઝરૈ ચૈવ અટવ્યાંચ સરોવરે. ॥૩૨॥

માર્ગયન્તો જગ્મુરાશુ યત્ર તત્પતિતં વપુઃ ।

રાજાનં દર્શયામાસુ ઋષિપુત્રા વનાન્તરે. ॥૩૩॥

શોકેન મહતા યુક્તઃ રાજપુત્રા સમાતૃકાઃ ।

રુદુઃસસ્વરં તત્ર વિલેપુસ્તે ક્ષણંક્ષણમ્. ॥૩૪॥

ટીકા:—

શ્રીદધીચિ ઋષિ કહે છે:—

હે શિષ્યો ! તમે મારી આજ્ઞાથી વનાંતરોમાં એટલે જંગલે જંગલ ફરીને શોધ કરી સ્વેચ્છાથી મૃગયા (શિકાર) કરવા ગયેલ રાજા રત્નસેનને લઈ આવો. ॥૩૧॥ એવી રીતે દધીચિજીના વચન શ્રવણ કરી. આશ્રમમાં રહેતા અન્ય ઋષિગણો વનમાં, પર્વતોમાં, ઝરણાઓમાં અનેક સરો-

વરોમાં શોધ કરતાં કરતાં રાજા રત્નસેનનું શરીર મૃત્યુને પ્રાપ્ત થયેલ જ્યાં પડ્યું હતું. ત્યાં જઈ પહોંચ્યા અને તે મૃત શરીર રાજાના પુત્રોને તથા તેની રાણીઓને ઋષિઓએ બતાવ્યું ॥૩૨ ૩૩॥ તે જોઈ રાજપુત્રો પોતાની માતાઓ સહિત શોકવશ થઈ અત્યંત દુઃસહ વિલાપ કરવા લાગ્યા. ॥૩૪॥

ઋષિ સ્વાચ.

શૃણુધ્વં રાજપત્ન્યોત્તો મદ્વાક્યં ધર્મસંયુતમ્ ।

પતિનાસહિતંદાહં વીરસૂર્ન કરોતિહિ ॥૩૫॥

સાંપરાયં તદા કર્મ કૃત્વા તેપિ વનાન્તરાત્ ।

આગતા આશ્રમં રાજો દુઃસ્વેન મહતાવૃત્તાઃ ॥૩૬॥

ટીકા:—

ઋષિઓ કહે છે કે:—

એવી રીતે વિલાપ કરીને રાજાની રાણીઓ પોતાના પતિ પછવાડે સતી થવા તૈયાર થઈ. જે જોઈ સાથેના ઋષિ-પુત્રોએ તે રાજાની રાણીઓને કહ્યું કે:—ધર્મ યુક્ત અમારું વાક્ય સાંભળો. તે એ કે ધર્મશાસ્ત્રનું ફરમાન છે કે પુત્રવતી જે સ્ત્રી હોય તેણે પતિ પછવાડે સતી થવું ઉચિત નથી. એટલે સતીનજ થવું. એવી રીતે ઋષિ પુત્રોના ધર્મયુક્ત વચન માન્ય રાખી રાજાની ઉત્તર ક્રિયા કરી દુઃખયુક્ત થઈ તે સ્ત્રીઓ (રાજાની રાણીઓ) પોતાના પુત્રોને સાથે લઈ અને ઋષિવૃંદ સાથે પુનઃ ગુરુ દધીચિજ્ઞના આશ્રમમાં વળી આવી. ॥૩૫,૩૬॥

રાજપુત્રા ડચુઃ

ભગવન્ કરુણા સિંધો રક્ષ નઃ શરણાગતાન્ ।

ત્વમેવ માતાપિતરૌ બંધુવર્ગસ્ત્વમેવહિ. ॥૩૭॥

ટીકાઃ—

રાજપુત્રો કહે છેઃ—

હે ભગવન્ ! હે કરુણાસિંધુ ! અમે આપની શરણે આવ્યા છીએ આપજ અમારા માતા, પિતા અને બંધુવર્ગ એ સર્વે આપજ છો તો અમારી આપ રક્ષા કરો. ॥૩૭॥

તેષાં વચસ્તદા કર્ણ્ય તથેત્યોમિતિ તદ્વચઃ ।

ડવાચ ઋષિવર્યોઽસૌ ચરન્તુ સ્વાશ્રમે સુખમ્. ॥૩૮॥

એતસ્મિન્નંતરે કાલે ભાર્ગવઃશત્રુસૂદનઃ ।

આગતોઽથ દધીચિંચ દટ્ઠા તસ્યાશ્રમં પુનઃ ॥૩૯॥

કસ્માદ્ દેશાન્તરાદ્વાપિ તીર્થક્ષેત્રાત્તથૈવચ ।

આગતશ્ચાશ્રમં કર્તું પવિત્રં રામ સાંપ્રતમ્ ॥૪૦॥

ટીકાઃ—

એવાં રાજપુત્રોનાં વિનયયુક્ત વાક્ય સાંભળીને ઋષિઓમાં ઉત્તમ એવા બ્રહ્મર્ષિ દધીચિજીએ તેમની વિનંતિ સ્વીકાર કરીને કહ્યું કે મહારા આશ્રમમાં સદાય તમે સુખરૂપ રહેા. તમને કોઈ જાતની અડચણ આવશે નહિ. ॥૩૮॥ એવી રીતે કાલ નિર્ગમન કરતાં એક સમાયોગને

વિષે શત્રુઓનો નાશ કરનારા પરશુરામજી ઋષિ દધીચિજીને
જોઈ તેમના આશ્રમમાં આવ્યા. ॥૩૯॥ તેમને જોઈ
દધીચિજી કહે છે કે મહારાજ આપ કયા દેશથી કિંવા
કયા તીર્થસ્થળથી કિંવા કયા ક્ષેત્રથી હુમણા થઈને મહારા
આશ્રમને પવિત્ર કરવા પધારેલા છે ? ॥૪૦॥

भगवन् क्षत्रियांताय विचरामि महीतलम् ।

एवं वदति रामेतु दृष्ट्वास्ते नृपतेः सुताः ॥४१॥

कस्ये मे पुत्रकास्तात सत्यं ब्रूहि ममाग्रतः ।

रामस्य वचनात् पूर्वं दधीचि वाक्यमब्रवीत्. ॥४२॥

सत्यंवच्मि परंराम ऋषिपुत्राःपरंतप ।

एवमृषि वचः श्रुत्वा रामो वचनमब्रवीत् ॥४३॥

ब्राह्मणस्य इमेपुत्रा न संततिस्तव मंदिरे ।

ब्राह्मणानां परंरूपं भिन्नं क्षत्रकुलस्यच. ॥४४॥

ટીકા: -

આમ દધીચિ ઋષિના વચન સાંભળી પરશુરામજી
કહે છે કે:-

હે ભગવન્ ! હું ક્ષત્રિયોના નાશ માટે પૃથ્વીમાં
ફરું છું. એમ વાત કરે છે. એટલામાં તે રાજપુત્રો તેમના
(પરશુરામજીના) જોવામાં આવ્યા ॥૪૧॥ તે રાજપુત્રોને
જોઈ પરશુરામજી દધીચિ ઋષિને પૂછવા લાગ્યા કે આ પુત્રો
કેના છે. તે મારા આગળ સાચું કહેા. એમ પરશુરામજી
પૂછે છે. તેથી પહેલાંજ દધીચિ ઋષિ બોલ્યા ॥૪૨॥

હે પરશુરામજી હું તમારા આગળ સત્ય કહું છું કે
આ ઋષિપુત્રો છે. એમ ઋષિનું વાક્ય સાંભળી પરશુરામજી
કહે છે કે. ॥૪૩॥ હે ઋષિ ! આ તમારા આશ્રમમાં રહેલાં
બ્રાહ્મણના પુત્રો નથી. કેમકે બ્રાહ્મણોનું રૂપ ભિન્ન (જૂદું)
હોય છે અને ક્ષત્રિય કુલમાં ઉત્પન્ન થયેલાનું રૂપ જૂદું
હોય છે. ॥૪૪॥

यदि वाचेत् क्षत्रियजाःवधिष्यामि न संशयः ।

यदि ते ब्रह्मजाताश्च वेदान्तुच्चार्यतां खलु. ॥૪૫॥

ટીકા:—

જો ક્ષત્રિય પુત્રો હશે તો હું નિશ્ચય તેમનો વધ
કરીશ. અને જો બ્રાહ્મણ પુત્રો હોય તો વેદનો ઉચ્ચાર
કરી બતાવે. ॥૪૫॥

तथेति वचनंश्रुत्वा जयसेन पुरः सराः ।

सांगवेदंतु तदोचुस्ते सांख्ययोगेन संयुतम् ॥૪૬॥

गृहीत्वातु परीक्षां तां वेद परायणे पराम् ।

ऋषि प्रोवाच रामोऽविमे वेद परायणाः ॥૪૭॥

ब्राह्मणां खलु विप्रर्षे मम संदेह कारकाः ।

भवता एव पात्रेच एकेन सहिता यदा. ॥૪૮॥

भोजनंच करिष्यन्ति निश्चयोमे भविष्यति. ॥૪૯॥

ટીકા:—

એમ પરશુરામજીના વચન સાંભળી જયસેન આદિ
દર્ષ તે પાંચે રાજપુત્રો તથાસ્તુ કહી. અંગ સહિત અને

સાંખ્યયોગ સંયુક્ત વેદનો ઉચ્ચાર કરવા લાગ્યા. ॥૪૬॥
વેદ પારાયણમાં તે રાજપુત્રોની પરીક્ષા કરી પરશુરામજી
દધીચિ ઋષિ પ્રત્યે બોલ્યા કે એઓ વેદપરાયણ છે. ॥૪૭॥
હે ઋષિ ! એઓ એપરથી ગ્રાહ્ય છે, પરંતુ તેઓ મને
સંદેહ ઉત્પન્ન કરાવનારા છે. માટે જો તમે તેમની સાથે
એકજ પાત્રમાં ભોજન કરો તો મ્હારો સંશય દૂર થાય.
॥૪૮, ૪૯॥

भगवन् ब्राह्मणार्थं च भुनक्ति सहितं च तैः ।
एतावदुक्त्वा वचन मानीय कदली दलम् ॥५०॥
अंगुष्ठेनान्तरे रेखाकृत्वा अवधि † कारिणी ।
अंतरान्नं गृहीत्वा च अंतरेण च तैः सह. ॥५१॥*

ટીકા:—

એવા પરશુરામજીના વચન સાંભળી દધીચિ ઋષિ
કહે છે કે:—

હે પરશુરામજી ! ગ્રાહ્ય માટે હું તેઓની સાથે
ભોજન કરું છું. એમ કહી કેળનો પાંદડો મંગાવ્યો. ॥૫૦॥
તે પત્રમાં (પાંદડામાં) અંગુઠાથી મધ્યમાં મર્યાદારૂપ રેખા
કરી; તે પાંદડાના એક ભાગમાં તેઓને (રાજપુત્રોને.) અન્ન
આપ્યું, અને એક ભાગમાં પોતે (મહર્ષિ દધીચિજીએ)
અન્ન લઈ જમવા બેઠા. ॥૫૧॥

† હંદો ભંગને લીધે અહિં સંધિ કરી નથી.

* આ કથાનક વિસ્તારપૂર્વક હિંગુલપુરાણમાં પરશુરામજીના
નિઃશ્વત્રિય પૃથ્વી કરવાના પ્રસંગમાં વિસ્તાર સાથે વર્ણન કરાયેલ છે.

અંતરાંતર તસ્તૈશ્ચ સાકંભુક્તો મહાઋષિઃ ।

આશ્ચર્યં પરમં દૃઢ્વા રામો વચન મબ્રવીત્. ॥૫૨॥

ટીકા:—

એવી રીતે તેઓની સાથે દધીચિણ ઋષિએ અંતરાયથી ભોજન કરેલું જોઈ પરમાશ્ચર્ય માની પરશુરામણ કહે છે. ॥૫૨॥

પરશુરામ ઉવાચ.

ભગવન્ જ્ઞાતઃસર્વાર્થો વ્રાહ્મણાનાંકુલં સ્વલુ. ।

કિં નામજ્યેષ્ઠપુત્રસ્ય વદ વિષ્ણુંજજાસુતા ॥૫૩॥

આથી સાબિત થાય છે કે, સારસ્વત બ્રાહ્મણોના મૂલ પુરુષ મહર્ષિ શ્રી દધીચિણ સારસ્વત હતા. અને તેમનું આશ્રમ સરસ્વતી નદીના તટપરજ હતું, જ્યાં પરશુરામણ આવતાં જે રાજપુત્રોને દધીચિણશ્રીએ પોતાના શરણાગત માની બ્રાહ્મણપુત્રો કહી પોતાની સાથે જેમને એકજ ભાણે જમાડ્યા તે જીવંત રહેલા ક્ષત્રિયપુત્રો તે વર્તમાન લોકાણા જાતિના નામે ઓળખાતા રઘુવંશીય ક્ષત્રિયો છે. (અને તેમનીજ પુટેલી શાખાઓમાંના ભાનુશાળી તથા બ્રહ્મ-ક્ષત્રિય નામે ઓળખાતા ક્ષત્રિયો છે.) જેને લઈને તેઓ તેમને પોતાના પુરોહિતો (કુવંગોર) તરીકે માનતા આવે છે. અને અધા-વધિ જેમનો ભોજન વ્યવહાર એકજ ભાણે હોઈને કાયમ છે. તેવી રીતે કોઈ અન્ય ક્ષત્રિયકુલનો ભોજન વ્યવહાર સંજંધ કોઈ અન્ય બ્રાહ્મણ જાતિ સાથે નથી.

* અહિં અક્ષર વિશ્લેષ છે.

અનુવાદક.

ટીકા:—

પરશુરામજી કહે છે.

હું ભગવન્ ! આપ સરસ્વતીના પુત્ર છો. માટે તમે સર્વે અર્થ જાણો છો. ને આ બ્રાહ્મણ કુલના બાલક છે, એમ મેં હવે નિશ્ચય જાણ્યું. તો હવે એમાં જે જ્યેષ્ઠ (મોટો.) પુત્ર કોણ છે ને તેનું નામ શું તે મને કહો. ॥૫૩॥

શ્રેષ્ઠોઽયં જયરામાયો શિષ્યોપकरणे शुभः ।

तंगृहाण सुखंगच्छ यदिच्छसि तथाकुरु ॥५४॥

ટીકા:—

એમ પરશુરામજીએ કહ્યું ત્યારે દધીચિ ઋષિ કહે છે. આ જયરામા શિષ્ય શ્રેષ્ઠ છે. ને બધામાં મોટો છે. માટે તેને આપ ગ્રહણ કરીને સુખેથી જ્યાં પધારવું હોય ત્યાં પધારો કિંવા આપની જેમ ઇચ્છા હોય તેમ કરો. ॥૫૪॥

ऋषय उचु:

भार्गवेन्द्रेण रामेण नीते तु जयसेनके ।

कस्मिन्देशे गतोरामो जयसेनेन किं कृतम् ॥५५॥

ટીકા:—

ઋષિયો કહે છે.

શૌનકાદિ ઋષિઓ સૂત પૌરાણિકજીને પૂછે છે કે:- હું મહારાજ ! એવી રીતે દધીચિજીએ જયસેન જે છે તે પરશુરામજીને સોંપ્યો; બાદ પરશુરામજી તે જયસેનને લઈને કયા દેશ પ્રત્યે ગમન કરી ગયા ને ત્યાં જયસેને શું કર્યું. તે કહો. ॥૫૫॥

સૂત ઉવાચ.

ગૃહીત્વા જય શર્માણં વિપ્રં ક્ષત્રિય નંદનમ્ ।

ક્ષિપ્ર પરિભ્રમં સ્તીર્થં ગંડક્યાં પુનરાપતત્ ॥૫૬॥

ટીકા:—

સૂત પુરાણિકજી કહે છે.

ક્ષત્રિય પુત્ર જયસેન કે જેનું નામ દધીચિજી ઋષિએ જયશર્મા રાખેલ છે; તેને સાથે લઈ પરશુરામજી અનેક તીર્થોમાં અટન કરતાં (ફરતા ફરતા) પવિત્ર એવી ગંડકી નદીના તટપર આવ્યા. ॥૫૬॥

પરશુરામ ઉવાચ.

ત્વત્ સેવયા પ્રસન્નોહં દાસ્યે વિદ્યાંયથોચિતામ્ ।

एतावदुक्त्वा वचनमुपदेशे परोऽभवत् ॥૫૭॥

स्थितः सरस्वतीतीरे मध्यान्हे कोष्ण पीडितः ।

उवाच जय शर्माणं निद्रया पीडितो हरिः ॥૫૮॥

सरस्वत्यास्तटे शीत—उत्संगेच तवोत्तमे ।

शयेऽहं कोष्णजां पीडां शमयामि मातिर्मम ॥૫૯॥

ટીકા:—

પરશુરામજી કહે છે.

ત્યાં ગંડકી નદીના તટપર આવી ખુશ થઈ ઋષિ પરશુરામજી જયશર્માને કહે છે કે:— તેં મહારી ઘણી સારી

સેવા કરી છે. તેથી હું તારાપર પ્રસન્ન થયો છું. માટે તને
યથોચિત્ વિદ્યા દઉં છું એમ કહી ઉપદેશ પરાયણ થયા.
એટલે તેને ધનુર્વેદ ધનુર્વિદ્યા સારી રીતે શીખવ્યો. ॥૫૭॥

એક દિવસે પરશુરામજી સરસ્વતીના તીર પ્રદેશમાં
મધ્યાન્હુકાળના તડકાથી ખીડિત થયેલા પોતાના શિષ્ય
જયશર્માને કહે છે કે: હે શિષ્ય ! આ તડકાથી હું
અકળાયો છું માટે થોડો વખત તુારા ખોળામાં મસ્તક
રાખી હું શયન કરવા ઇચ્છા કરું છું. જેથી આ તાપજન્ય
પીડા દૂર (શાંત) થાય. એમ મુરો વિચાર છે. ॥૫૮, ૫૯॥

इन्द्र उवाच.

तं विलोक्य तथाभूतं देवानिन्द्रोऽब्रवीदिदम् ।

क्षात्रवंशे समुद्धृतो विप्रसेनेन गोपितः ।

भार्गवस्य कृपया सर्वं मन्यते तृणवत् जगत् ॥ ૬૦ ॥

गुरुभाक्तिं परोनित्यं तस्य विघ्नं कथं भवेत् ।

एवं विचार्य मनसा किं कर्तव्यं क्षणान्तरे ॥ ૬૧ ॥

भ्रामररूपमास्थाय धरित्री प्रविवेश ह ‡ ।

येन केन प्रकारेण रामो निद्रां परित्यजेत्. ॥ ૬૨ ॥

† અત્ર સદેહ પ્રતિભાતિ.

‡ પ્રાચીન ગ્રંથોમાં પ્રસિદ્ધ શબ્દની જગોએ “હ” કારાક્ષરનો
પ્રયોગ જોવામાં આવે છે.

અનુવાદક.

ઉત્સંગે જયસેનસ્ય દૃષ્ટશ્ચાપિ વિષાગ્નિના. ।

દૃષ્ટોત્સંગે તદા ધૈર્યાત્ નચ ચાલ તદા નૃપઃ ॥૬૩॥

અમરેન્દ્રેણ ઉત્સંગં કૃત્વાચ રુધિરા પુત્રમ્ ।

ભાર્ગવસ્યાપિ કર્ણશ્ચ દૃષ્ટઃસચ તદા લઘુઃ ॥૬૪॥

ટીકા:—

ઈન્દ્ર કહે છે.

આવી રીતે જયશર્માના ખોળામાં પરશુરામજી પોતાનું મસ્તક રાખી પોઢેલા છે. તે જોઈ ઈન્દ્રે દેવતાઓને ઉદ્દેશીને એમ કહ્યું કે આ ક્ષત્રિય વંશમાં ઉત્પન્ન થયેલ બાળક દધીચિ ઋષિએ કરી રક્ષા પામેલો છે. અને બ્રહ્મર્ષિ પરશુરામજીની કૃપાવડે આ જયસેન જગતને તૃણની માફક ગણે (સમજે) છે. ॥૬૦॥ અને પ્રતિદિન તે ગુરુભક્તિ પરાયણ છે. માટે તેને વિદ્ય કેમ થાય ? આ ક્ષણવારમાં એટલે પરશુરામજી પોઢ્યા છે; તેટલા વખતમાં શી રીતે વિદ્ય કરવું. એમ મનમાં વિચાર કરી ઈન્દ્રે નિશ્ચય કરી ભમરાનું રૂપ લઈ પૃથ્વીમાં પ્રવેશ કર્યો અને હવે પરશુરામજીની નિદ્રાનો ભંગ કેમ થાય ? ને તેનો ઇલાજ શો કરવો, એમ વિચારી પછી તે ભમરારૂપે જયસેનની સાથળમાં અતિ વિષાગ્નિરૂપ દંશ કર્યું. તેમ છતાં ધૈર્યથી જયસેન ચલાયમાન થયો નહિ ॥૬૧, ૬૨, ૬૩॥ એવી રીતે ભમરાએ દંશ કર્યો તે દંશમાંથી રૂધિર (લોહી) વહેવા માંડ્યું ને તે જમીનપર ફેલાઈ ગયું. બાદ તે ભમરાએ લઘુ (નાનું-મચ્છર જેવું.) રૂપ લઈ પરશુરામજીના કાનમાં દંશ માર્યો જેથી પરશુરામજી જાગૃત થઈ ગયા. ॥૬૪॥

પરશુરામ ઉવાચ.

કસ્ત્વં ક્ષત્રિય દાયાદ નિદ્રામગ્નત્વયાકૃતઃ ।

ધૈર્યેણ મહતા ત્વંચ શત્રાઽસ્ત્રં પ્રયુજ્યસે ॥૬૫॥

મત્તઃપ્રાપ્તાશ્રયા વિદ્યા નિષ્ફલાસ્તા ભવંતુ તે ।

બ્રહ્મક્ષત્રિય નામ્નાહિ વિચરસ્વ યથાસુખમ્ ॥૬૬॥

ઇત્યુક્ત્વા સતતો રામો મહેન્દ્રાચલ મધ્યગાત્ ।

રામં ગતં તતો દૃષ્ટ્વા જયસેનો મહીપતિઃ ॥૬૭॥

શ્રુત્વા શાપંચ રામસ્ય ત્યક્ત્વા તસ્યાશ્રમંમુનેઃ ।

આ જગામાતિ દુઃસ્વેન દધીચેરાશ્રમંપુનઃ ॥૬૮॥

ટીકા:—

પરશુરામજી કહે છે:—

જાગૃત થઈને (જયસેનને) કહે છે. અરે! તું કેાણ છું? તું ક્ષત્રિયનો પુત્ર છું. (અર્થાત્ બ્રાહ્મણનો પુત્ર નથી.) તેં મહારી નિદ્રાનો ભંગ કર્યો. એટલુંજ નહિ પરંતુ મહોટા ધૈર્યથી શત્રુઓની સામે અસ્ત્ર પ્રયોગ કરે છે. ॥૬૫॥ એમ કહીને પરશુરામજીએ જયસેનને કહ્યું કે:—તું મહારા પાસેથી જે વિદ્યા ભણ્યો છું. તે તારી વિદ્યા નિષ્ફળ થાશે ને આજથી તું બ્રહ્મક્ષત્રિય* નામથી દુનીઆમાં યથા સુખે વિચર. ॥૬૬॥

* વર્તમાન જે બ્રહ્મક્ષત્રિય જ્ઞાતિ ઓળખાય છે તે જયસેનના વંશજો છે. અને તે ક્ષત્રિયો સારસ્વતોના યજ્ઞમાન હોઈને તેમને પુરોહિત (ગોર) માને છે. જે માટે શ્લોક ૭૧-૭૨ માં ખુલાસો છે. આ કથાનક રકંધ પુરાણાંતર્ગત છે. અનુવાદક.

એમ કહી અને પોતે (પરશુરામજી) ત્યાંથી મહેન્દ્રાચલ પર્વત પ્રત્યે ગયા. એટલે ચાલી નિકળ્યા. ત્યારે જયસેને પોતાને શાપ મળેલો. સાંભળી તે આશ્રમને ત્યાગ કરી અતિ દુઃખ-પૂર્વક ફરી દધીચિ ઋષિજીના આશ્રમમાં આવ્યો. ॥૬૭, ૬૮॥

જયસેન ઉવાચ.

કિં જીવિતં ક્ષત્રિયાણાં બંધુનાં પરિ શોચતામ્ ।
ભાર્ગવાત્ પ્રાપ્ત વિદ્યોહં તસ્માચ્છાપમવાપ્તવાન્ ॥૬૯॥
અતો બ્રહ્મસુતા તીરે પ્રાણંસ્ત્યક્ષ્યે ક્ષણાદહમ્ ।
ઇતિ તદ્વચનં શ્રુત્વા ઉવાચ ઋષિપુંગવઃ ॥૭૦॥

ટીકા:—

જયસેન કહે છે:—

બંધુઓનું શોચ કરતા એવા ક્ષત્રિયોનું જીવવું નકામું છે. કેમકે હું પરશુરામજી પાસેથી જે વિદ્યા ભણ્યો. ને ફરી તેમના શાપને પ્રાપ્ત થયો જે કારણથી હવે હું સરસ્વતી નદીના તીરે જઈ ક્ષણવારમાં મહારા પ્રાણનો ત્યાગ કરીશ. કારણ કે મારું જીવવું હવે નિર્થક છે. ॥૬૯, ૭૦॥

દધીચિ રુવાચ.

શ્રુણુત્વં મમ વાક્યં હિ માકાર્ષીઃ સાહસંચયત્ ।
પુરોહિત મૃષિકંચિત્ કુરુષ્વ નૃપનંદન ॥૭૧॥

પુરોહિતે કૃતે પશ્ચાત્ જયસિદ્ધિર્ભવિષ્યતિ ।

વિના પુરોહિતેનાપિ મંત્રસિદ્ધિર્ન વૈ ભવેત્ ।

પુરોહિત મૃષિંચક્રે દધીચિં તપસાં નિધિમ્. ॥૭૨॥

ટીકા:—

દધીચિ ઋષિ કહે છે:—

આવી રીતે જયસેનનું બોલવું સાંભળી ઋષિ દધીચિજી તેને કહે છે કે:—હે જયસેન ! તું સાહુસ ના કર. માફ વાક્ય સાંભળ, તું કેઈ ઋષિને પુરોહિત (ગોર) બનાવ. કારણ પુરોહિત કર્યાબાદ જય અને સિદ્ધિને તું પ્રાપ્ત થઈશ. પરંતુ પુરોહિત વિના મંત્ર સિદ્ધિ થાય નહિ. એવાં દધીચિજીનાં વચન સાંભળી જયસેને તપોનિધિ એવા દધીચિ ઋષિનેજ પુરોહિત (ગોર) બનાવ્યા. ॥૭૧, ૭૨॥

ઋષયો બ્રહ્મદાલ્ભ્યાદ્યાઃ પ્રભાતે સમુપાગતાઃ ।

દધીચિ સહિતાસ્તેવૈ રાજપુત્રા વિનિર્ગતા. ॥૭૩॥

આશાપૂર્ણાં તતો દેવીં પૂજયિત્વા વિનિર્યયુઃ ।

નગરસ્થાનમાગત્ય રામારણ્યં તથૈવચ. ॥૭૪॥

તત્રસ્નાતા સ્તતઃ સર્વેધેનૂનામયુતાનિષદ્ ।

દદુસ્તે પાપ નિર્વૃત્યૈ કલ્પ કોટિ શતાંતરમ્. ॥૭૫॥

ઋષિભિઃ સહિતાસ્તેવૈ તેપુ સ્તત્ર મહત્તપઃ ।

નિરાહારાઃસદાચારા દધીચિ સહિતાઃ સદા. ॥૭૬॥

ઋષયશ્ચ દધીચાદ્યા રામારણ્યેષુ તે સ્થિતાઃ ।

एवं दधीचि प्रमुखा हर्षेण नगरं ययुः ॥७७॥

રામારણ્યે ચ પુરુષાયેચૈવચ પુરાસ્થિતાઃ ।

तेषां वै पुत्रपौत्राश्च आशापूर्णां समाययुः ॥७८॥

इतिहासमिमं पुण्यं रामारण्य निवासिनां ।

यःशृणोतिनरोभक्त्या मुच्यते सर्व पातकैः ॥७९॥

इदं स्कंद पुराणेहि सूतेन कथितं पुरा. ।

शौनकादि महर्षिभ्य तदेवं कथितं मया. ॥૮૦॥

ટીકા:—

પછી તે સ્થાનકથી પ્રભાત થતાં બ્રહ્મદાલભ્ય આદિ ઋષિઓ અને રાજપુત્રો દધીચિજી ઋષિના સંગાતે યાત્રા કરવા નીકળ્યા. ॥૭૩॥ તે યાત્રા કરતા કરતા આશાપૂર્ણા* દેવી પાસે આવ્યા. તે દેવીનું પૂજન અર્ચન કરી ત્યાંથી

* સદરહુ સ્થાનક રામારણ્યથી ઇશાન કોણમાં છે. અને શ્રી નારાયણ સરોવરથી પૂર્વ દિશામાં અઢાવીસ માઇલને અંતરે (છેટે) છે. હાલે તે માતાજીના મંડના નામે ઓળખાય છે. ત્યાં શાકત માર્ગીઓનું આવા ગમન વિશેષ છે. નારાયણ સરોવર, રામારણ્ય (રામવાડા) ને આશાપૂર્ણા (માતાજીનો મંડ) એ એક બીજના સાનીધ્યમાં અમુક અમુક અંતરે તીર્થસ્થળો છે.

એ સર્વે નારાયણ સરોવર તીર્થના મહિમાના ચાર યોજનના વિસ્તારની અંદર છે.

અનુવાદક.

નગર સ્થાનમાં આવી રામારણ્યક્ષેત્રમાં આવ્યા. ॥૭૪॥ ત્યાં પવિત્ર જળ (પાણી) માં એટલે રામકુંડ, સીતાકુંડ વગેરે તીર્થસ્થળોમાં સ્નાન કરી તે સ્થળે અનેક જન્મના પાપ કર્મોની નિવૃત્તિ માટે ગૌદાન, તથા અનેક વિધ દાનધર્મો તેમણે કીધાં ॥૭૫॥ તે પવિત્ર રામારણ્ય ક્ષેત્રમાં ઋષિઓ સહુવર્તમાન રાજપુત્રોએ સદાચાર ધારણ કરી નિરાહાર રહી મોટું તપ કર્યું. ॥૭૬॥ જ્યાં ગુરૂ શ્રી દધીચિજી અને અન્ય ઋષિઓએ રાજપુત્રો સહિત ઘણા કાળ પર્યંત નિવાસ કર્યો એવી રીતે તીર્થસેવનના પ્રભાવથી પાપ મુક્ત (રહિત) થઈ પછી તમામ ઋષિઓ અને રાજપુત્રોને લઈ ગુરૂ દધીચિજી હર્ષપૂર્વક પોતાના રાજનગરમાં આવ્યા. ॥૭૭॥ અને જેના પૂવજો પ્રથમ રામારણ્યમાં હતા. તેના પુત્ર પૌત્ર શ્રુતસેન, વિદુરથ આદિ રામારણ્યમાંજ નિવાસ કરી આશાપુરી દેવી પ્રત્યે આવ્યા ॥૭૮॥ એવી રીતે આ પુણ્યકારી રામારણ્ય તીર્થ નિવાસીઓનો ઇતિહાસ જે મનુષ્ય શ્રવણ કરે તે સર્વ પાપથી મુકાઈ જાય છે. ॥૭૯॥ આ કથા સ્કંદ પુરાણમાં સુત પૌરણીજીએ શૌનક આદિ મહર્ષિઓને કહેલ છે તે કથા મેં તમને કહી સંભળાવી છે. ॥૮૦॥

इति श्री इतिहास समुच्चये गुर्जर भाषांतर युक्ते श्रीरामारण्य
माहात्म्ये गुरु शिष्य संवादे द्वितीयोऽध्याय समाप्तोयम्.

શ્રીરસ્તુ.



❀ અથ તૃતીયોઽધ્યાય પ્રારંભઃ ❀

॥ શ્રી રામચંદ્રઃ પ્રસન્નોસ્તુ. ॥ શુભં ભવતુ ॥

ગુરુ સ્વાચ્ચ.

યત્કૃતં શ્રદ્ધયાપુંભિ સ્તત્કર્મ ફલદં ભવેત્. ।

તસ્માત્ તથૈવ કર્તવ્યં મોઘંસ્યાદન્યથાકૃતમ્ ॥૧॥

રામારણ્ય સમીપેઽસ્તિ ગ્રામો બદર નામકઃ ।

તત્ર શ્રદ્ધાન્વિતઃ કશ્ચિત્ માલાકારોઽભવત્પુરા ॥૨॥

નિત્યં ગૃહીત્વા પુષ્પાણિ સદદૌ હરિ મંદિરે ।

એવં નિયમ માતિષ્ઠન્ ભક્તિયુક્તે ન ચેતસા. ॥૩॥

પ્રાવૃટ્ કાલે કદાચિદ્ધિ ઘોર વૃષ્ટિ ભયાવહે ।

ગૃહીત્વા સર્વ પુષ્પાણિ સ્વકીય નિયમં સ્મરન્. ॥૪॥

આજગામ નદી તીરે દૃષ્ટ્વા તાંજલ પૂરિતામ્ ।

ચિંતયામાસ મનસા કિં કાર્યમધુના મયા. ॥૫॥

ટીકાઃ -

શુર કહે છે:—

હે ! શિષ્ય. જે પુરૂષો કાંઈપણ કર્મ; શ્રદ્ધાપૂર્વક કરે છે. તે ફલદાયક નીવડે છે. અને શ્રદ્ધા રહિતનાં કર્મો નિષ્ફળ

થાય છે. માટે જે કાંઈ કરવું તે મનુષ્યે શ્રદ્ધાપૂર્વક કરવું જોઈએ. તે વિષે એક ઇતિહાસ તને કહી સભળાવું છું તે તું સાંભળ ॥૧॥ રામારણ્યના સંમીપમાં બદર* નામનું ગામ છે. તે ગામમાં પૂર્વે એક માળી રહેતો હતો. તે શ્રદ્ધાવાન ત્યમ ભક્તિ પરાયણ હતો. ॥૨॥ જેથી તે દિન પ્રતિદિન ભગવાનની સેવામાં પુષ્પો કામો લાગે તેથી ભગવાનના મંદિરમાં નિયમસર ભક્તિયુક્ત થઈ આપવા આવતો એવી રીતે દૃઢ સંકલ્પ (નિયમ) વાળો હતો. કેઈ દિવસ તેણે ખામી આણી નહિ. ॥૩॥ એક દિવસના સમાયોગને વિષે એવું બન્યું કે, ચોમાસાની ઋતુ હતી તે સમયમાં તે પોતાના હંમેશના નિયમ પ્રમાણે પુષ્પો લઈ ભગવત મંદિરમાં સમર્પણ કરવા આવતો હતો. જ્યાં એકાએક ભારે ભયંકર વરસાદ થવા લાગ્યો તેને લઈને નદીપૂર જોસમાં આવેલી હતી. અને માત્રી નદી તટપર આવ્યો નદીનું અથાગપુર જોઈ વિચાર કરવા લાગ્યો કે હવે મારે શું કરવું ? ॥૪, ૫॥

માર્ગાન્તરેણ ગમનાદતિ કાલો ભવિષ્યતિ. ।

इति चिंतयतस्तस्य भावगम्यो दयानिधिः ॥६॥

रूपान्तरं समादाय प्राप्तस्तत्र स्वयं हरिः ।

वाञ्छितं प्रददौ तस्मै गृहीत्वा पुष्प संचयम्. ॥७॥

* પ્રાચીન બદર નામનું ગામ તે હાલે નાનું દેખાતું મોટી બેર નામનું જે ગામ છે. તે હોવું જોઈએ.

તાનિ પુષ્પાણિ વૈ પ્રાપ્ત દૃષ્ટ્વા શ્રી હરિ મંદિરે ।
 આશ્ચર્ય મેનિરે સર્વે તત્રત્યાયેચ વૈષ્ણવાઃ ॥૮॥
 માલાકારોપિ તચ્છૃત્વા આશ્ચર્ય ચકિતોઽભવત્ ।
 તે નૈવ ભક્તિ યોગેન પ્રાપ્તઃ પુણ્ય કૃતાં ગતિમ્ ॥૯॥
 શ્રદ્ધયા યસ્તુ સેવેત રામારણ્યં દમાન્વિતઃ ।
 દદાતિ પ્રાર્થિતં તસ્મૈ કોશલેન્દ્રો દયાનિધિઃ ॥૧૦॥

ટીકા:—

માળી એવી રીતે વિચાર કરે છે કે:-જો કદી હું
 ખીજે રસ્તેથી થઈને જાઉં તો ઘણો વખત લાગી જશે
 એટલે ભગવાનની સેવા પૂજનો સમય થઈ જશે તો માફ
 જે નિત્ય નિયમ છે. તેનો ભગ થઈ જશે. એમ તે અતિ
 ચિંતા કરવા લાગ્યો. આવી તેની અદૃઢ નિષ્ઠા અને સાચી
 ભક્તિ અને ખરો પ્રેમ એ દયાનિધિ ભગવાને જાણી લીધો.
 તે ભક્તાધીન ભગવાન ભાવનાના ભૂખ્યા હોઈને ભક્તની
 સહાય કરવા પોતે રૂપ બદલાવી તેના પાસેના બધા ફૂલો
 જે છે તે ગ્રહણ કરી (લઈ) તેને ઇચ્છિત વરદાન આપ્યું.
 ॥૬, ૭॥ હવે બન્યું શું કે પ્રાતઃકાલમાં ભગવત્ની સેવા
 કરવા આવનારાઓ તથા તે મંદિરમાં રહેતા વૈષ્ણવ મહાત્માઓ
 શ્રી ભગવાનને ફૂલ અર્પણ થયેલા જોઈને આશ્ચર્યચકિત થઈ
 ગયા કે:-આ શું ! કારણ કે વરસાદને લઈને માળી તો આવી
 શક્યો નથી. જ્યારે આ તાજાં પુષ્પો (ફૂલો) પોતાની મેળે
 શી રીતે આવ્યા હશે. ॥૮॥ આમ તે લોકો વિચાર મગ્ન છે.
 ત્યાં માળી પુષ્પો લઈને નિત્યના નિયમપ્રમાણે તે આવ્યો

તે ભગવત્ને પુષ્પોં અર્પણ થયેલાં છે એ સાંભળી અત્યંત
આનંદ પામ્યો ને પ્રભુના ગુણ ગાવા લાગ્યો જે વાહુ !
પ્રભુ; ભકતની લાજ રાખનાર ખરા ભકતવત્સલ છે. આમ
તે માળી પ્રભુની ભકિત કરતાં ભકિતયોગે તે પ્રભુકૃપાથી
અંતે પુણ્ય ગતિને પ્રાપ્ત થયો ॥૬॥ ગુરૂએ એવી રીતે
કહેતાં (માહાત્મ્ય શ્રવણ કરનાર શિષ્યને) ઉપદેશ્યાકે
આમ મન ઇન્દ્રિયોને જીતી શ્રદ્ધાપૂર્વક શુદ્ધ મનથી જે
રામારણ્યને સેવે છે. તે હયાનિધિ કેશલેન્દ્ર (શ્રી રામચંદ્રજી)
તેને ઇચ્છીત ફલ આપે છે. ॥૧૦॥

॥ મૌમ તીર્થાનિ. ॥

પ્રથમં તીર્થરાજસ્તુ પ્રયાગારુઘ્યો સુવિશ્રુતઃ ।

કાશીતુ સર્વ તીર્થાનાં ધર્મકામાર્થ મોક્ષદા. ॥૧૧॥

નૈમિષંચ કુરુક્ષેત્રં ગંગાદ્વારમવંતિકા ।

અયોધ્યા મથુરાચૈવ તથાદ્વારાવતી શુભા. ॥૧૨॥

સિંધુ સરસ્વતી ચૈવ ગંગાસાગર સંગમઃ ।

કાંચી ચ ત્ર્યંબકશ્ચૈવ તથા ગોદાવરી શુભા. ॥૧૩॥

કાલંજરં પ્રભાસશ્ચ તથા બદરીકાશ્રમઃ ।

મહાલય સ્તર્થોંકાર ક્ષેત્રં વૈ પુરુષોત્તમમ્. ॥૧૪॥

ગોકર્ણો ભૃગુકચ્છશ્ચ ભૃગુતુંગશ્ચ પુષ્કરઃ ।

એવમાદીનિ તીર્થાનિ ધરાતીર્થ મતાનિમે ॥૧૫॥

एतानि मुक्तिदान्येव नात्रकार्या विचारणा ।

भौमानापि तीर्थानां पुण्यत्वे शृणु कारणाम् ॥ १६ ॥

ટીકા:—

ભૌમ તીર્થા.

પ્રથમ તીર્થરાજ પ્રયાગ અને ધર્મ, અર્થ, કામ તથા મોક્ષને આપનાર કાશીક્ષેત્ર, નૈમિષારણ્ય, કુરૂક્ષેત્ર, ગંગાદ્વાર, અવંતિકા પુરી, (ઉજ્જૈન) અયોધ્યાજી, મથુરાં, દ્વારિકાંપુરી, સિંધુ, સરસ્વતી, ગંગાસાગર સંગમ, કાંચી, ત્ર્યંબકેશ્વરક્ષેત્ર, ગોદાવરી, કાલંજર, પ્રભાસ, બદ્રિકાશ્રમ મહાલય ઓંકારેશ્વર ક્ષેત્ર, પુરૂષોત્તમક્ષેત્ર, ગોકર્ણ, ભૃગુકચ્છ, ભૃગુતુંગ. પુષ્કરરાજ એ આદિ લઈને સર્વ તીર્થો મુક્તિને દેનારાં છે. તેમાં જરાપણ સંશય નથી હોવે ભૌમ તીર્થમાં* જે મુખ્ય પુણ્યનું કારણ છે તે સાંભળ. ॥૧૧, ૧૨, ૧૩, ૧૪, ૧૫ ૧૬॥

॥ मानस तीर्थानि ॥

सत्यं तीर्थं क्षमातीर्थं तीर्थमिन्द्रिय निग्रहः ।

सर्वभूत दयातीर्थं सर्वत्रार्जव मेवच. ॥ १७ ॥

दानं तीर्थं दमतीर्थं सन्तोषस्तीर्थमुच्यते ।

ब्रह्मचर्यं परंतीर्थं तीर्थंच प्रिय वादिनां. ॥ १८ ॥

* ભૌમનામભૂમિ=આર્યાવૃત્તની પવિત્ર ભૂમિમાં કયા કયા તીર્થો છે. તેનું વર્ણન કરવામાં આવેલ છે,

અનુવાદક.

જ્ઞાનં તીર્થં ધૃતીસ્તીર્થં પુણ્ય તીર્થં મુદાહતમ્ ।

તીર્થાનામપિ તત્તીર્થં વિશુદ્ધિ મનસઃપરા. ॥૧૯॥

ચિત્તમન્તર્ગતં દુષ્ટં, તીર્થસ્નાનાન્નશુદ્ધયતિ ।

શતશોઽથ જલૈર્ધૌતં સુરામાંડમિવા શુચિ. ॥૨૦॥

ન શરીર મલ ત્યાગાન્નરો ભવતિ નિર્મલઃ ।

માનસે તુ મલ ત્યક્તે ભવત્ય ત્યન્ત નિર્મલઃ ॥૨૧॥

ટીકા:—

માનસ તીર્થ કહેતાં

મન અંતઃકરણની શુદ્ધિઓ, તે તીર્થરૂપ છે
અને કયા કર્મે કરી તીર્થરૂપ છે. તેનું નીરૂપણ
કરવામાં આવે છે.

સત્ય બોલવું, ક્ષમા રાખવી, ઇન્દ્રિયોને નિયમમાં રાખવી, સર્વભૂત પ્રાણી માત્ર ઉપર દયા રાખવી અને ગાંભીર્યતા ધારણ કરવી, દાન કરવું, સંતોષ રાખવો, બ્રહ્મ-શ્ર્વ્ય પાળવું, પ્રિય બોલવું, જ્ઞાન ધારણ કરવાની શક્તિ રાખવી, એ બધાં અંતઃકરણનાં પુણ્યકારી તીર્થ કહેલાં છે. મનનીજે શુદ્ધિ તે પરમ તીર્થ છે, પરંતુ જો અંતઃકરણની વૃત્તિ મલિન હોય તો તીર્થસ્નાન કરવાથી બિલકુલ શુદ્ધિ થતી નથી. ॥ બાહ્યરના મેલ ધોવાથી અંદરની પવિત્રતા થતી નથી. દૃષ્ટાંત જ્યમ મહિરાનું પાત્ર સેંકડો વખત પાણીથી ધોવાથી શુદ્ધ થતું નથી, સિદ્ધાંત ત્યમ કેવલ જળસ્નાને કરી શરીર ધોવાથી શુદ્ધિ થતી નથી. પરંતુ માનસિક મેલ

ધોવાથીજ (અંતઃકરણ ઉપરોક્ત કથન કરેલા ગુણોએ કરી શુદ્ધ હોવાથી) શુદ્ધિ થાય છે. કહેતાં પવિત્ર થવાય છે ને તેણે કરી પ્રભુના ધામની પ્રાપ્તિ થાય છે. અને સંસારી જીવોને ઐહિક સૌમ્ય સુખોની પણ તે વડે કરીને ઇચ્છિતતાઓ પ્રાપ્ત થાય છે. (મનેચ્છાઓ પૂર્ણ થાય છે.)
॥ ૧૭-૧૮-૧૯ ૨૦-૨૧ ॥

॥ શારીર તીર્થાનિ ॥

यस्य हस्तौच पादौच मनश्चैव सुसंयतम् ।
विद्यातपश्च कीर्त्तिश्च स तीर्थ फलमश्नुते. ॥ ૨૨ ॥
अ - दांभिको निरारंभो लब्धाहारो जितेन्द्रियः ।
विमुक्तःसर्वपापैर्यः सतीर्थ फलमश्नुते. ॥ ૨૩ ॥
अक्रोधनोऽमलमतिः सत्यवादी दृढवृत्तः ।
आत्मौपमश्च भूतेषु सतीर्थ फलमश्नुते ॥ ૨૪ ॥

ટીકા:—

શારીર તીર્થ કહેતાં શરીરના અવયવોની શુદ્ધિ રાખવી તે વિષે હવે કથન કરવામાં આવે છે.

જેણે હાથ, પગ, મન નિયમમાં રાખેલાં છે. એટલે હાથથી દાનધર્મ કર્યાં છે, પગે ચાલી તીર્થાટન કરેલ છે. ને મને કરી ભૂતપ્રાણી માત્રનું કલ્યાણ ઇચ્છ્યું છે. તથા વિદ્યા, તપ, કીર્તિ નિયમમાં રાખેલાં છે. એટલે સદ્વિદ્યા અહણુ કરી છે, તપ કર્યાં છે, વૃત્તનિયમ પાળ્યાં છે. તેજ મનુષ્ય

શાસ્ત્રમાં કહેલાં તીર્થનાં સર્વે ફલને પામે છે. જે અદાં-
ભિક એટલે પાપાંડ રહિત છે. જે કોઈના આશ્રય પર
રહી જીવન વ્યતીત કરતો નથી એટલે આગસુ બની કર્મ
રહિત બની બીજાથી પોષાતો નથી. સૂક્ષ્મ આહાર કરનાર
છે. (મિતાહારી છે.) જે અંતેન્દ્રિય છે, એટલે ઇન્દ્રિયોને
અયોગ્ય રસ્તે વાપરી નથી. અને જે સર્વ પાપથી રહિત
છે. તેનેજ તીર્થના સર્વે શુભ ફળો મળે છે ને પ્રાપ્ત થાય
છે. જે ક્રોધ રહિત છે, શુદ્ધ મતિ છે જેની, જે સત્યવાદી
છે, દૃઢવૃત્તિ રાખનાર છે, સર્વ ભૂતપ્રાણી માત્રને સમાન
દૃષ્ટિથી જુવે છે. તેજ ઉત્તમ મનુષ્ય તીર્થનાં સર્વે શુભ
ફળોને પ્રાપ્ત થાય છે. કારણ તે શ્રી પરમાત્મા રામચંદ્રજીને;
તેના તેવા ધાર્મિક નિયમે કરીને પ્રિય છે. ॥ ૨૨-૨૩-૨૪ ॥

ભગવદ્ધ્યાન સંયુક્તો જ્ઞાન વૈરાગ્ય સંયુતઃ ।

યત્રૈવ વસતે ધીમાન્ સતીર્થ ફલમશ્રુતે. ॥૨૫॥

પ્રથમં માનસે સ્નાતઃ પશ્ચાદ્ ભૌમેષુ નિત્યશઃ ।

સાંગં ફલમવાપ્નોતિ કવિભિઃ પરિકીર્તિતમ્. ॥૨૬॥

ટીકા:—

જે ભગવદ્ધ્યાન પરાયણ છે, જ્ઞાન અને વૈરાગ્યથી યુક્ત
છે. એવા બુદ્ધિમાન મહાત્માઓ જે સ્થાનમાં રહેતા હોય
તેવું સ્થાન ચાર યોજન એટલે સોળ કેશ (ગાઉ) ના
વિસ્તારમાં તીર્થસ્થાન મનાય છે. ॥ હવે પ્રથમ ઉપર દર્શા-
વેલા શારીર તીર્થમાં (શાસ્ત્રવિહિત કર્મે કરી પવિત્ર થયેલ
અવયવોએ.) ધર્મયુક્ત થઈ માનસ તીર્થમાં (અંતઃકરણની
શુદ્ધતા કરી.) પછી ભૌમતીર્થ એટલે પવિત્ર એવી આર્થ-

વર્તની ભૂમિના પુષ્કરજાળ આદિ લઇને તીર્થોમાં સ્નાન કરે છે; તે સર્વ પ્રકારનાં શુભ ફળોને પ્રાપ્ત થાય છે. ॥૨૫-૨૬॥

તસ્માત્તથૈવત્વમપિ વિશુદ્ધે નાંતરાત્મના. ।

યાત્રાંકુરુ વિધાનેન યાત્રાવૈ કથિતામયા. ॥૨૭॥

ઇદં માહાત્મ્ય મતુલં યઃપઠેત્પ્રયતો નરઃ ।

શ્રુણુયાચ્છ્રાવયેદ્વાપિ સયાતિ પરમાંગતિમ્. ॥૨૮

ટીકા:—

એવી રીતે ગુરુ-શિષ્યને કથન કરી કહે છે કે:—હે શિષ્ય ! તું પણ એવીજ રીતે શુદ્ધ અંતઃકરણથી યાત્રાકર અને મેં તને જે યાત્રાનું વિધાન કહી સંભળાવ્યું છે તે આ રામારણ્યના માહાત્મ્યનું જે પઠન કરે; શ્રવણ કરે; અથવા ખીજને સંભળાવે તે પરમ ગતિને પામે છે. ॥ ૨૭-૨૮ ॥

इति श्री इतिहास समुच्चये गुर्जर भाषांतर युक्ते श्री रामारण्य
माहात्म्ये गुरु शिष्य संवादे तृतीयोऽध्याय समाप्तोऽयम्.

શ્રી રસ્તુ..



શાર્દુલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

શ્રી વિદ્વદ્વર મૂલશંકરગુરોઃ સંપ્રાપ્ત વિદ્યોદયઃ ।
શ્રીમદ્ રામપદાંબુજૈક શરણઃ સુજ્ઞઃ શુચિર્ધાર્મિકઃ ॥
શાન્તોદાન્તઃ પરાયણઃ પ્રણયવાન્ શ્રીધર્મદાસાભિધઃ ।
સાધુર્ધર્મધિયા ચકાર વિમલં માહાત્મ્ય મેતચ્છુભં ॥૧॥

ટીકા:—

વિદ્વાનોમાં શ્રેષ્ઠ એવા ગુરુશ્રી મૂલશંકર દ્વારાએ જેને પ્રાપ્ત થયેલ છે વિદ્વાનો ઉદય એવા અને લગવાન્ શ્રી રામચંદ્રજીના ચારુકલમનું શરણ લઈને પવિત્રતા અને ધાર્મિકપણું, શાન્તિ, સંયમપણું તેમ નમ્રતા જેના અંગમાં છે એવા ગુણોથી યુક્ત સાધુ શ્રીધર્મદાસજીએ આ વિમળ શુભ માહાત્મ્ય રચેલ છે. ॥૧॥

અનુવાદક સમ્બન્ધે.

શાર્દુલ વિક્રીડિત વૃત્ત.

રામારણ્યમિદં પ્રભો રઘુપતે માહાત્મ્યમારણ્યકં ।
ભારત્યા † રચિતં પુરા મુનિવરૈઃ શ્રીધર્મદાસાભિધૈઃ ॥
તત્સારસ્વત મૂલચન્દ્ર તનુજેના લેખિતં ભાષયા ।
સપ્તાંકાતિધૃતૌ ‡ ૧૯૯૭ સમે † પ્રકટિતં—

શ્રીદેવદત્તેન વૈ. ॥૧॥

ભાષાંતર:— આ રામાણ્યનું માહાત્મ્ય સાધુ વર્ય
શ્રીધર્મદાસજીએ સંસ્કૃતમાં રચ્યું. તેનું સારસ્વત બ્રાહ્મણ
પંડિત દેવદત્ત મૂલચંદ્ર શર્મા એ ગુજરાતી ભાષાંતર કરી
વિક્રમ સંવત ૧૯૯૭ માં પ્રકાશિત કર્યું. ॥૧॥

શ્રી રામાણ્ય માહાત્મ્ય સંપૂર્ણમ્.



અમારા તરફથી નીચે મુજબ પુસ્તકો હવે પછી પ્રસિદ્ધ થશે.

- ૧... બાળભૂષણ યાને બાળશિક્ષક....દ્વિતીયાવૃત્તિ.
(સુધારા વધારા સાથે દ્વિતીયાવૃત્તિ જેના માટે પ્રસિદ્ધ વિદ્વાનોએ યોગ્ય અભિપ્રાય આપેલા છે.)
- ૨... વિનોદ સરિતા પૂર્વ પ્રવાહ.
- ૩... વિનોદ સરિતા ઉત્તર પ્રવાહ.
- ૪... પ્રારબ્ધનું પ્રાધાન્યપણું.
- ૫... ઋણાનુબંધ સંબંધ.
- ૬... દેવદત્તાનું ભવપ્રકાશ.
- ૭... તરૂણ મિત્ર.
- ૮... પિતૃભક્તિ.
- ૯... ઝવેરનો ઝુમખો યાને મહાન્ પુરૂષોના બુલંદ વિચાર.
- ૧૦... શ્રી નારાયણ સરોવર માહાત્મ્ય
- ૧૧... સાધ્વી ધર્મ.
- ૧૨... ભજનનંદ પ્રકાશ.
- ૧૩... કચ્છ અને કચ્છીઓની ભાવનાઓ.
- ૧૪... જમાનાની બલિહારી
- ૧૫... પૂર્વે આર્યાવર્તના મનુષ્યો દીર્ઘાયુઃ કેમ થાતા ?
- ૧૬... આપણે ડાહ્યા કે આપણા બાપદાદાઓ ?
- ૧૭... ભક્તિ રહસ્ય.
- ૧૮... સજ્જન દુર્જન મીમાંસા.
- ૧૯... સૂર્યનારાયણ વૃત્ત કથા.

૫૮, ડીસેઝા સ્ટ્રીટ, } પંડિત દેવદત્ત મૂલચન્દ્ર શર્મા
મુંબઈ ૩. }
કચ્છ નારાયણ સરોવરવાસા.

આ શ્રીરામારણ્ય માહાત્મ્ય (શ્રી રામવાડા તિર્થના
માહાત્મ્ય) ના પુસ્તકના અગાઉથી ગ્રાહક
થયેલા સદ્ગૃહસ્થોના મુખારક નામ.

નોંધ:—અમારા નિવેદન પત્રને માન આપી નામદારશ્રી
કચ્છ નરેશશ્રીજીએ તેમજ અન્ય સદ્ગૃહસ્થોએ અગાઉથી
ગ્રાહક થઈ નક્કો નોંધાવી અમને આશ્રય આપેલ છે. તે
સમગ્ર ઉદારચિત્ત સદ્ગૃહસ્થોનો અમો અંતઃકરણ પૂર્વક
આભાર માનીએ છીએ.

લી. અનુવાદક,

પંડિત દેવદત્ત મૂલચન્દ્ર શર્મા,

નકલ.

નામ.

કચ્છ ભુજનગર.

૫૧ નેકનામ ખુદાવિંદ શ્રીમન્ મહારાજધિરાજ મિર્ઝા
મહારાઓશ્રી ૭ સર ખેંગારજી સવાઈ બહાદુર જી. સી.
એસ. આઈ., જી. સી. આઈ. ઇ. માલિક-મુદકે-કચ્છ,
મુંબઈ.

૫૨ ઉદારચિત્ત શ્રીમાન્ શેઠશ્રી મુલજીભાઈ રાઘવજી...
નાળીએરવાળા

શ્રી દાનવીર યદુવંશીય શ્રીમાન્ શેઠશ્રી વલ્લભદાસ કર-
સનદાસ નાથા, જસ્ટીસ ઓફ ધિ પાસ.

(જેમણે નામ આપવા તથા પુસ્તક સંખ્યા ન બતા-
વવા ઇચ્છા બતાવી પરંતુ અમુક સારી રકમની મદદ
આપવા સ્વીકારેલ છે. જેથી અમોએ કૃતજ્ઞતાથી નામ
આપવું ઉચિત્ત ધારેલ છે.)

૨૦ જ્ઞેશી પ્રાગજી મુલજી ગઢસીસાવાલા.

૨૦ શેઠ ગોકુલદાસ પ્રાગજી વમોટીવાલા.

- ૧૦ શેઠ ગોરધનદાસ જાદવજી ડુંગરશી.
 ૧૦ શેઠ ખીમજી શામજી પોપટ વીમાવાલા.
 ૧૦ યદુવંશીય શેઠ રણછોડદાસ દરીદાસ ખેરવાલા.
 ૧૦ શેઠ પ્રેમજી મુલજી દટડીવાલા.
 ૧૦ શેઠ પ્રેમજી પ્રાગજી ધરમસી મડીઆર.
 ૧૦ શેઠ વેલજી હેમરાજ વીંઝાણવાલા.
 ૧૦ જ્ઞેશી લીલાધર વાલજી ધોલીનાં વિધવા આઠ ડાહીઆઠ.
 ૧૦ શેઠ વાડીલાલ જગજીવનદાસની કું.
 ૧૦ ભાનુશાળી શેઠ વેલજી નરશી કચ્છ-ગોધરોવાલા.
 ૫ ભાનુશાળી શેઠ કલ્યાણજી નાનજી.
 ૫ શેઠ પ્રેમજી પેરાજી રૂપારેલ દરિયાસ્થાનના મેહેતાજી.
 ૫ મેસસ' શિવજીની કું. તાલપત્રીવાલા.
 ૫ જ્ઞેશી ઓધવજી શિવજી જખાવાલા.
 ૫ શેઠ પ્રાગજી નારાજી દેશલપુરવાલા.
 ૫ શેઠ પ્રસોતમ મુલજી નાકાઠ લખપતવાલા.
 ૫ શેઠ થરદાસ ડુંગરશી જખાવાલા.
 ૫ શેઠ મુલજી પેરાજી વમોટીવાલા.
 ૫ શેઠ જીવરામ ટોકરશી.
 ૫ શેઠ હીરજી કેશવજી કેશરવાલા.
 ૫ જ્ઞેશી છગનલાલ જીવણુદાસ વાંકાણી પોરબંદરવાલા.
 ૫ જ્ઞેશી ખીમજી જાદવજી ભુજવાલા.
 ૫ શેઠ વેલજી ચાગપાળ પદ્મરવાલા.
 ૫ શેઠ માવજી દેવજી તાલપત્રીવાલા.
 ૫ શેઠ ટોકરશી દેવચંદ દેવીપુરવાલા.
 ૫ શેઠ દયાળ તેજપાળ મુખીનાં વિધવા આઠ ડાહીઆઠ.
 ૫ ભાનુશાળી શેઠ લક્ષ્મીદાસ મેધજીની કું.
 ૫ શેઠ શંકર વીરજી મોનાણી.
 ૫ શેઠ ખીમજી કેશવજી હરીઆણી
 ૫ શેઠ પ્રધાન પ્રાગજી ખીન્નણી.

- ૫ શેઠ નારાયણદાસ મુલજી દેયા...પ્રતાપ અગરબત્તીવાલા.
- ૩ શેઠ મથુરાદાસ પેરાજી વાઘચેરવાલા.
- ૨ જ્ઞેશી જયરામ દેવજી કપીરાણી તેરાવાલા.
- ૨ જ્ઞેશી પુરુષોત્તમ રતનશી કાનજી.
- ૨ પાંડિત જયરામ ગોવિંદજી.
- ૨ શેઠ રામદાસ વેલજી તન્ના અકરીવાલા.
- ૨ વૈદ્ય લાલજી લક્ષ્મીદાસ બ્રહ્મક્ષત્રી ભુજવાલા.
- ૨ શેઠ મુલજી વાલજી જીનાઆરદાનના વેપારી.
- ૨ શેઠ ગોવિંદજી કરસનદાસ કું. લીંગવાલા.
- ૨ શેઠ રવજી ખેરાજી રૂપારેલ વીંઝાણુવાલા.
- ૨ શેઠ જયંતિલાલ ધીરજીલાલ કું. જરીવાલા.
- ૨ શેઠ શા. નરોત્તમદાસ હીરાચંદ...ઉના દેલવાડા-વાલા.
- ૨ શેઠ માણેકલાલ પ્રાગજી ક્ષત્રીય સુરતવાલા.
- ૨ શેઠ બાબુભાઈ દેવરામ...પેરબંદરવાલા.
- ૨ શેઠ દામજી દેવચંદ મહિવાલા.
- ૨ શેઠ જીવરાજ શિવજી મહિવાલા.
- ૨ શેઠ કાનજી દામજી ડોડેયા નારાયણસરોવરવાલા.
- ૨ શેઠ ઓધવજી પ્રાગજી કેળાવાલા.
- ૨ શેઠ વિશનજી અરજણુ.
- ૨ શેઠ મુલજી રાત્રવજી ધીરાવાણી ટોપીવાલા.
- ૨ શેઠ હરિરામ કારાભાઈ કોટક
- ૨ શેઠ નારાયણ પ્રેમજી ચંદન.
- ૨ શેઠ પેરાજી ધારસી તાલપત્રીવાલા.
- ૨ શેઠ હંસરાજ કલ્યાણજી ઉકેડા.
- ૨ શેઠ પ્રધાન હંસરાજ તન્ના મોથાળાવાલા.
- ૨ શેઠ ઠાકરશી માધવજી અંજારવાલા.
- ૨ { ભગવતી પ્રીન્ટીંગ પ્રેસના મેનેજરો.
જ્ઞેશી વેલજી મુલજી તથા જ્ઞેશી નારાયણજી ખેચર.
- ૨ શેઠ ચંપકલાલ ડી. ઠાકર અગરબત્તીવાલા.

- ૨ રમણીકલાલ અંબાશંકર પંડ્યા તેરાવાલા.
- ૨ શેઠ વેલજી નારાયણ.
- ૨ શેઠ આશારીઆ મુલજી.
- ૨ શેઠ મંગલદાસ પ્રાગજી ઢોરીવાલા.
- ૧ જ્યોતિષી પંડિત ચતુભુજ હીરાલાલ ત્રિવેદી.
- ૧ શેઠ હરિરામ પ્રેમજી પલણુ.
- ૧ શેઠ લીલાધર માધવજી ચંદન.
- ૧ શેઠ પુરષોત્તમ મુરારજી તેરાવાલા.
- ૧ ભાનુશાળી શેઠ જેરામ તુલસીદાસ.
- ૧ ભાનુશાળી શેઠ ખીમજી શિવજી.
- ૧ ભાનુશાળી શેઠ પ્રાગજી સુરજી કટારીઆ.
- ૧ ભાનુશાળી શેઠ ખીમજી ધનજી તેરાવાલા.
- ૧ ભાનુશાળી શેઠ જેરામ દેવજી તેરાવાલા.
- ૧ ચૌકસી જે. ચંદુલાલની ફાં. જાપણીવાલા.
- ૧ શેઠ જમનાદાસ વલ્લભદાસ મુગટાવાલા.
- ૧ શેઠ કેશવજી ગોપાલજી સોનાવાલા.
- ૧ શેઠ શિવજી માધવજી.
- ૧ શેઠ પ્રાગજી અરજણુ.
- ૧ શેઠ પ્રસોત્તમ ધનજી.
- ૧ શેઠ મોતીરામ પ્રાગજી.
- ૧ શેઠ હંસરાજ અરજણુ.
- ૧ શેઠ કાકુભાઈ દેવજી ચંદન.
- ૧ માસ્તર હરિરામ વીરજી ગંધા હસ્તે તુલસીદાસ.
- ૧ શેઠ પ્રસોત્તમ વાધજી.
- ૧ શેઠ તુલસીદાસ ફારજી પલણુ નખત્રાણાવાલા.
- ૧ શેઠ કાનજી રવજી ચંદન.
- ૧ શેઠ ચત્રભૂજ કેશવજી.
- ૧ શેઠ મુલજી કાનજી ચંદન.
- ૧ શેઠ પ્રસોત્તમ હીરજી કતીરા અંજરવાલા.

- ૧ શેઠ પ્રસોત્તમ વેલજી અકરીવાલા.
 ૧ શેઠ જ્યેષ્ઠારામ કૃષ્ણ ગોવાલજી કારીઆ.
 ૧ શેઠ બચુબાઈ મુલજી કેરાવાલા.
 ૧ શેઠ નારાયણદાસ દામજી કંતાનવાલા.
 ૧ શેઠ હેમરાજ રામજી મુડવાલા.
 ૧ શેઠ લીલાધર નારાયણજી ચંદન.
 ૧ શેઠ નરશી ચત્રભોજ મોટી અરલવાલા.

મુલુંડ.

- ૧૦ શેઠ કાનજી વેલજી કાઠારી.
 ૫ શેઠ મથુરાંદાસ મસ્કાઈ.

ઘાટકોપર.

- ૫ શેઠ રણછોડદાસ લક્ષ્મીદાસ ચંદે.

માદુંગા.

- ૨ લાલશંકર શિવશંકર ઓઝા.

નાસીક પંચવટી.

- ૫ જ્ઞેશી વાસુદેવ ખેતસી.

કચ્છ-મજલ તરાવાલી.

- ૨ શ્રીમતિ સાંખી મેયાજી.

કચ્છ નારાયણસરોવર.

- ૨ જ્ઞેશી તોલારામ ખેતસી.

કચ્છ-માંડવી.

- ૫ જ્ઞેશી મોતજી માવજી-સારસ્વત જ્ઞાતિના પટેલ.

કચ્છ-નખત્રાણા.

- ૨ રા. વકીલ રામજી વિ. વાલજી દાવડા.

કચ્છ કોટડા-જડાધરવાલા.

- ૧ શેઠ વિસનજી ઉર્ફે શંકર મેધજી.

કચ્છ-મસ્કા.

- ૨ જ્ઞેશી જીવરામ ખીમજી.

જ્યોતિષ જાણવાનું ભરોસાપાત્ર મથક.

અમારે ત્યાં જ્યોતિષ સંબંધી

દરેક કામ સંતોષકારક

કરી આપવામાં

આવે છે.

શ્રી સરસ્વતી જ્યોતિષ કાર્યાલય.

કર્મકાંડનું કામ પણ

સંતોષકારક કરી

આપવામાં આવે છે.

માટે

એક વખત પધારી ખાત્રી કરવા

ખાસ ભલામણ છે.

સંચાલક:—

પંડિત દેવદત્ત મૂલચંદ્ર શર્મા.

૫૮, હિસાબા સ્ટ્રીટ, વડગાદી, મુંબઈ નં. ૩.

તમારા હાથમાં જે પુસ્તક છે
તે

નુતન ભટ્ટી પ્રિં. પ્રેસ

(વીલોફાન કમ્પાઉન્ડ)

મોગલ લેન, માહીમ, મુંબઈ ૧૬
માં છાપવામાં આવ્યું છે.

તમારી જરૂરીયાત કે ધંધાને લગતું

તમામ છાપકામ

અમોનેજ આપી

કામમાં અને દામમાં

ફાયદો ઉઠાવો.

જોખકામમાં અમે આગેવાન છીએ.

આ પુસ્તક હુંગરસિંહ હરિદાસ દગાધ, નુતન ભટ્ટી પ્રિં. પ્રેસના માલિક
મોગલ લેન, માહીમ, મુંબઈ ૧૬માં છાપ્યું અને પંડિત દેવદત્ત મુલચંદ્ર
શર્માએ વડગાદી, ૫૮, ડીસોઝા સ્ટ્રીટ, મુંબઈ નાં. ૩ માંથી પ્રગટ કર્યું.

